

CONSTRUCCIÓ DE XARXES DE PARTICIPACIÓ CIUTADANA A L'ÀMBIT LOCAL A TRAVÉS D'EXPERIÈNCIES D'APRENTATGE SERVEI

AJUTS A PROJECTES DE RECERCA EN L'ÀMBIT DE LA QUALITAT
DEMOCRÀTICA

INFORME DE RECERCA

(2019 DEMOC 00006)

Montserrat Payà, Brenda Bär, Anna Escofet i Ana Novella

Membres de l'equip de recerca

Laura Rubio i Montserrat Payà (IP)

Brenda Bär, Marta Ballvé, Carola Calventus, Elisa del Estal, Anna Escofet, Ana Novella, Carol Pascual, Eli Teixidor

Laura Rubio Serrano
In memoriam

ÍNDEX

RESUM	3
MARC TEÒRIC	5
OBJECTIUS	10
METODOLOGIA	11
RESULTATS	15
Moment 1. Investigació contextual	15
1. Qüestionari	15
2. Grups de discussió	23
2.1. Categories obtingudes	23
2.2. Grup de discussió d'adolescents	24
2.2. Entrevistes amb les referents dels projectes d'ApS	46
Moment 2. Disseny participatiu	70
CONCLUSIONS	73
IMPACTE PREVIST DE LA RECERCA	77
REFERÈNCIES	78
ANNEX 1. Categories obtingudes i exemples	82
ANNEX 2. Guia	¡Error! Marcador no definido.

RESUM

La present investigació s'adreça a descobrir, des de la perspectiva dels seus protagonistes (adolescents, professorat, membres d'entitats i tècnics i representants municipals), els elements que afavoreixen la participació i la formació ciutadana dels i les adolescents mitjançant la realització de projectes d'aprenentatge servei basats en necessitats socials del seu entorn local. Aquesta finalitat es concreta en el següents quatre objectius específics:

- A. Sistematitzar processos i mecanismes que afavoreixen la participació ciutadana des de l'acció local a través de projectes de l'aprenentatge servei.
- B. Identificar actituds i valors que s'activen en les experiències de participació d'aprenentatge servei i que apunten a la construcció de ciutadania activa i compromesa.
- C. Explorar les possibilitats i el paper que poden tenir les tecnologies digitals en les experiències de participació ciutadana i, de manera més directa, en els projectes d'aprenentatge servei.
- D. Oferir orientacions i eines per a potenciar la participació ciutadana en el món local a través del desenvolupament de l'aprenentatge servei en un territori.

Per a donar-los resposta, la recerca s'ha adscrit al paradigma qualitatiu d'investigació donat que pretén incidir en el fenomen que estudia, fent-ho des dels mateixos entorns on tenen lloc, i aportar al coneixement existent sobre el tema (Taylor i Bogdan, 1987). Dintre d'aquest paradigma s'ha seguit el codisseny (The Design-Based Research Collective, 2003), una metodologia pròpia de la investigació participativa (Bartolomé, 1997; Gabarrón i Hernández, 1994). Amb caràcter iteratiu, el codisseny es desplega a través de diversos cicles o fases d'accions que la present recerca ha materialitzat en dos: Investigació contextual (Objectius A, B i C) i Disseny participatiu (Objectiu D).

La primera contribució de la recerca ha estat identificar els següents processos afavoridors d'aquesta participació: la presa de contacte amb la metodologia de l'aprenentatge servei; l'aproximació informada a la situació a transformar; la planificació i organització de l'acció col·laborativa; la seva implementació des del contacte directe amb la realitat, el diàleg i la deliberació; el seguiment i avaluació del projecte; la promoció d'accions de sensibilització i conscienciació a la resta de la ciutadania; i el tancament dels projectes amb el reconeixement del servei als i les adolescents.

La segona, dibuixar tant famílies de valors com valors centrals o força, i connectar-los amb les diferents fases de desplegament dels projectes d'aprenentatge servei, si bé

la seva vivència pot ser transversal a totes elles: Punt d'inici (motivació i participació). Col·laboració i treball en equip. Voluntat de servei i de millora de l'entorn i la realitat. Aprenentatge. Satisfacció personal, canvi i creixement.

La tercera, desvetllar un ús fonamentalment instrumental de les tecnologies, on cal remarcar especialment la influència del context de pandèmia. Aplicacions digitals i xarxes socials s'han fet servir com a eines que faciliten la realització dels projectes, des de la cerca d'informació a l'exposició i difusió de la feina feta, remarcant també el paper que juguen com a facilitadores de connexions interpersonals i comunitàries. Pel que fa al rol que poden tenir en la participació ciutadana, els i les adolescents no ho prenen molt en consideració, mentre que els i les docents perceben les tecnologies digitals com a elements que faciliten la participació en tenir un caràcter amplificador i global, juntament amb el risc de la simplificació del concepte participació.

La quarta contribució ha estat el codisseny d'una guia pràctica sobre els processos i mecanismes que afavoreixen la participació ciutadana dels i les adolescents a través dels projectes d'aprenentatge servei, i de vídeos curts sobre la construcció de xarxes de participació ciutadana activa i compromesa amb el seu entorn a partir de l'aprenentatge servei al món local, que vol servir d'inspiració per al disseny de noves experiències d'aprenentatge servei.

Ensems aquests resultats, la recerca ha produït orientacions i recomanacions per a millorar la participació i formació ciutadana dels i les adolescents a partir dels projectes d'aprenentatge servei, i que tenen a veure amb l'extensió d'aquests projectes, en temps i en espais, eixamplant el medi educatiu; la visibilització, per part de les persones referents dels projectes, del sentit de cadascuna de les accions i fases; la confiança en els nois i noies i el seu reconeixement; i l'èmfasi en l'autoorganització i autogestió dels projectes per part seva.

MARC TEÒRIC

La participació ciutadana, com altres formes de compromís cívic, requereix d'un procés educatiu planificat i intencional que convidi a infants i joves a enfortir vincles comunitaris i implicar-se en la millora de la convivència i la cohesió social. Aquest procés educatiu representa un dels principals nuclis de treball de l'educació per a la ciutadania, que s'ocupa de l'aprenentatge de la vida en comú en una societat democràtica (Bolívar, 2007; Cortina i Conill, 2001). És en aquest marc que, sovint, sorgeix el debat sobre com aconseguir que infants i joves, a més de la informació, la reflexió i la deliberació que proporcionen moltes activitats educatives, visquin experiències reals de participació en la vida de la comunitat (Puig, Gijón, Martín i Rubio, 2011). A més de les activitats habituals d'aula, la participació viva i real en el propi entorn i comunitat és una experiència formativa indispensable per a una educació completa en valors i de formació ciutadana. Les pràctiques de ciutadania es consideren oportunitats que s'ofereixen als i les joves per a què realitzin activitats que els preparin com a ciutadans i ciutadanes actives i compromeses i els permetin cultivar virtuts cíviques (Puig, 2003, 2021). Entre les possibles pràctiques de ciutadania, l'aprenentatge servei traspasa les parets del centre educatiu i esdevé de gran rellevància per a assolir un aprenentatge de participació ciutadana, pertinença a la comunitat i mobilització per la defensa dels drets com a ciutadans.

L'aprenentatge servei és una proposta que parteix de les aportacions que autors com John Dewey i William James van començar a gestar a principis del segle XX que, posteriorment, va adoptar el nom de service-learning als Estats Units (Billig i Furco, 2001; Eyler i Gilers, 1999; Jacoby, 1996) i Aprendizaje-Servicio Solidario a Llatinoamèrica (Tapia, 2006). Combina l'aprenentatge i el servei en un sol projecte ben articulat a través del qual es pretén donar resposta a necessitats socials de la comunitat (Puig, et. al., 2006). La seva configuració es fonamenta en diferents dinàmiques bàsiques (necessitats, aprenentatge, servei i sentit social del servei); dinàmiques pedagògiques (treball en grup, reflexió, reconeixement, avaluació i de manera molt rellevant, la participació); i dinàmiques organitzatius (partenariat i consolidació en centres i entitats) (Rubio, Puig, Martín i Palos, 2015). És precisament la combinació de tots aquests elements el que converteix l'aprenentatge servei en una pràctica complexa que possibilita la innovació i la formació en valors democràtics i per a la ciutadania (Puig, et. al, 2011, Chi, 2000), a partir del treball en xarxa entre diferents agents educatius i socials. D'aquesta manera, l'aprenentatge servei representa, no només una metodologia pedagògica que posa en marxa processos de participació, sinó també una filosofia que reconeix la condició de ciutadans dels més joves, i una nova forma d'organització de la xarxa educativa que compromet als diferents agents conjuntament en la formació de la ciutadania.

A Catalunya, l'establiment del Decret de Servei Comunitari del Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya suposa la incorporació obligatòria de l'aprenentatge servei com a metodologia de projectes, amb vocació de servei en els cursos de tercer o quart de l'Educació Secundària Obligatoria, generant la necessitat de vetllar pel desenvolupament de projectes que subratllin el seu caràcter participatiu.

L'aprenentatge servei ha començat ja a mostrar una ampla potencialitat quan s'aplica des d'una perspectiva local, implicant-hi als diferents agents del territori. Fins ara s'han fet anàlisis dels principals canvis organitzatius a nivell de centre (Simó-Gil, Farré-Riera, Tort, Domingo-Peñafiel; 2018), però encara no existeixen estudis específics sobre els mecanismes de participació ciutadana que desenvolupen, així com les possibilitats de treball en xarxa que generen en aquest sentit, quan compten amb el suport i l'impuls de l'administració local, i s'inscriuen en un nucli territorial. L'extensió i la implementació reeixida dels projectes d'aprenentatge servei en alguns nuclis locals posa de relleu les possibilitats de la mateixa, així com també la necessitat actual de poder comptar amb una anàlisi rigorosa que permeti identificar processos i mecanismes de participació ciutadana a partir de la implementació de l'aprenentatge servei en un territori. També es fa necessari l'interès d'explorar les possibilitats de millora de la qualitat dels circuits de participació ciutadana establerts que afavoreixen els projectes d'aprenentatge servei, així com també la xarxa que d'ells se'n desprèn.

La ciutadania suposa una relació política entre un individu i una comunitat, en virtut de la qual l'individu és membre de ple dret d'aquesta comunitat i desenvolupa determinades obligacions respecte a ella. Les experiències d'aprenentatge servei són pràctiques ciutadanes que mitjançant la participació obren múltiples escenaris d'oportunitat per implicar-se de forma activa i significativa en l'assoliment del bé comú, en accionar un procés de cerca de "solucions" que transformin la situació que es proposen.

La participació en experiències d'aprenentatge servei suposa posar-se en relació amb altres (entitats i municipis) per activar un procés ciutadà de caràcter significatiu connectat amb la comunitat on mitjançant l'acció col·laborativa i la interlocució possibilita apropar-se a un repte per corresponsabilitzar-se en el seu abordatge. Aquest procés participatiu és un procés d'aprenentatge de la ciutadania en què s'activen les competències ciutadanes i de manera específica s'aprèn a participar participant. La participació s'aprèn en una acció implicativa de caràcter social on el valor de la participació es redescobreix. La participació dels adolescents en processos d'aprenentatge servei afavoreix enfortir xarxes d'implicació col·laborativa i compromís que alimenten la construcció d'una ciutadania activa.

La participació al voltant d'experiències d'aprenentatge servei afavoreix que aquesta sigui autèntica, això suposa que en la seva pràctica es possibilita de forma

naturalitzada que els infants implicats liderin de forma autònoma i organitzada la proposta participativa, i que mitjançant aquesta siguin promotors i actors de transformacions. Quan les condicions permeten un aprenentatge de participació autèntica promovem ciutadania substantiva (Quiroga, 2000): activa, basada en la responsabilitat davant l'altre, la cura de l'altre i d'un mateix, i el compromís per a aconseguir una societat més justa i democràtica (Esteban, Novella i Martínez, 2022).

L'exercici de la ciutadania en el marc dels projectes d'aprenentatge servei afavoreix la construcció de la ciutadania en infants i adolescents, així com el descobriment de la participació com a mecanisme per transformar la seva manera d'estar en el món i en les seves comunitats. Acompanyar i enfortir la participació de la infància genera beneficis en termes de cultura democràtica i competències individuals: comprendre críticament la realitat; comunicar, dialogar i escoltar millor; cooperar i corresponsabilitzar-se (Trilla i Novella, 2011). Només des de la inclusió de la infància com a ciutadania activa és possible afavorir la construcció de valors democràtics amb la intenció d'atenuar i satisfer les necessitats socials emergents i millorar les condicions de vida de tothom.

Els valors, com els democràtics i de participació ciutadana, són una dimensió de la naturalesa humana. Tenen un doble sentit: individual i social. Ens defineixen com a persones i ens orienten en la presa de decisions (Pérez, 2008). S'aprenen per diferents vies: per la reflexió i per la pràctica o l'acció. Però, per a adquirir-los, és bàsic que la persona se'ls estimi. Només si hi ha intervenció d'aquesta tercera via, l'afectiva, s'aconsegueixen (Payá, 2010). L'aprenentatge servei és una metodologia impregnada de valors que, sent necessàriament d'adquisició individual, es projecten a nivell social. Aquests són presents des d'una perspectiva global o de finalitats de la metodologia, al llarg de totes les seves fases i en tots els seus dinamismes. Igualment, es materialitzen mitjançant múltiples processos tant cognitius, com afectius i d'acció, que l'aprenentatge servei permet que es visquin com a un tot, el que fa de la metodologia una eina excel·lent per a construir i adquirir valors. Entre aquests, el de la participació i la formació ciutadana d'infants i joves, un dels eixos de valors centrals de la metodologia, juntament amb els de l'altruisme i la cooperació, i l'aprenentatge transformador (Martín, Puig, Bär, Calvet, Gijón, Graell, Palos, Rubio, 2021).

Alberoni (1997) afirma que els valors es manifesten especialment en situacions o moments crítics, que ell caracteritza com de pèrdua o de novetat. La situació de pandèmia generada pel SARS-CoV 2 es correspon totalment als dos moments. Malauradament, i en primer lloc, per la tragèdia de les pèrdues de vides humanes. Després, per les altres pèrdues: del lloc de treball, del poder adquisitiu, dels afectes i les relacions, de la llibertat... Tot just ara estem començant a construir quelcom nou, o tenim, almenys, l'oportunitat de contribuir a generar-ho: nous sentits del valor de la vida, comprensió més profunda d'alguns valors, canvis en la nostra jerarquia de

valors... En relació a això, l'Observatori de Civisme i Valors del Departament de Drets Socials de la Generalitat de Catalunya, al monogràfic *Valors i civisme al segon any de la COVID a Catalunya (2021)*, assenyala que les persones enquestades -d'entre 21 i 90 anys i, majoritàriament, de Barcelona i província-, consideren que han experimentat canvi de valors, sent els del civisme, la responsabilitat i la tolerància els més assenyalats i amb la mateixa freqüència, seguits a curta distància, en quart lloc, pel de la llibertat. En conseqüència, i tal com diu Alberoni (1997), la situació de pandèmia està produint canvi en els valors i ens trobem als inicis de la construcció d'una nova societat. No sabem, encara, si serà duradora i la podrem mantenir en el temps.

D'altra banda, el pensador Boaventura de Sousa Santos, al seu opuscle, *La cruel pedagogia del virus*, fa una intensa anàlisi del moment actual, comparant-lo també amb altres crisis properes en el temps. Assenyala, igualment, què és el moment d'assumir reptes i proposar alternatives. Entre les que ell proposa, destaca la tornada de la comunitat on abans sols existia el mercat. L'organització ciutadana i la no separació entre processos polítics i processos civils és una de les seves apostes (de Sousa, 2020). Una comunitat que participa en profunditat, que es considera agent i s'implica en el bé comú.

Tanmateix, la imatge social que es difon pels mitjans de comunicació dels i les joves és més negativa que positiva. Així, el monogràfic anteriorment citat, evidencia que un gran nombre de les notícies de premsa publicades al llarg del 2021, ho són per conductes incíviques en què el jovent és protagonista per no seguir les mesures sanitàries (no portar mascareta, celebrar il·legalment festes, reunir-se per beure alcohol al carrer...). Moltes d'aquestes conductes van associades a enfrontaments posteriors amb les forces de seguretat i/o actes vandàlics. Per descomptat, aquesta imatge del jovent és esbiaixada, però influencia la percepció social si no es va més enllà i no es considera que també hi ha altre jovent solidari, conscienciat i implicat, que es posa al servei de necessitats reals del seu entorn i col·labora en la seva resolució. Tot això mostra com és de necessari no generalitzar, en relació al jovent i tots els sectors de la societat, ans escoltar-lo per a conèixer-lo.

A més dels elements clau propis de l'aprenentatge servei, a través d'aquesta recerca s'ha avançat en l'anàlisi de les tecnologies digitals i les seves potencialitats com a mediadores dels processos participatius. Les tecnologies digitals possibiliten oportunitats diverses de participació digital, de manera més accessible, instantània, continuada, igualitària i personalitzada (Buckingham, 2005). S'obren d'aquesta manera altres espais, diversos hàbits de participació de la ciutadania, que troben en les tecnologies digitals noves maneres de donar resposta a les seves necessitats, els usos cívics de les tecnologies digitals (Martínez, 2011). Les investigacions mostren que l'aprenentatge servei mediat per tecnologies digitals promou el compromís cívic i

també millora els processos d'aprenentatge (Rutti, La Bonte, Helms, Hervani i Sarkarat, 2016). Les experiències desenvolupades en aquest sentit són cada vegada més nombroses, sobretot en el nivell universitari (Duque, 2018; García-Gutiérrez, Ruíz-Corbella i Del Pozo, 2016; McWhorter, Delello i Roberts, 2016), però també hi ha algunes experiències a l'ensenyament obligatori (Jiménez, 2016) i en l'àmbit no formal.

Dissenyar formes d'incorporar les tecnologies en aquests tipus de projectes, així com també amplificar les seves potencialitats en clau de participació ciutadana continua doncs essent un repte que també s'ha abordat a la recerca. I és que eines i pràctiques digitals es poden posar al servei del compromís cívic. Middaugh (2012) proposa un enfocament basat en quatre principis bàsics de pràctica:

- Construir comunitat i connectar-se amb els moviments socials
- Fomentar i amplificar la veu de nens, nenes i adolescents
- Aprendre a través de models i simulacions, així com mitjançant experiències autèntiques d'aprenentatge
- Generar consciència crítica en qüestions de justícia social i equitat

El primer principi es basa en que aprendre a ser cívicament actiu significa aprendre a treballar col·lectivament amb altres per a identificar i aconseguir metes compartides o per a negociar i abordar qüestions d'interès comú. Els projectes d'aprenentatge servei coneixen i reconeixen la importància de la comunitat i dels moviments socials per a recolzar i sostenir les accions necessàries a realitzar per a treballar i aconseguir un canvi real. D'aquesta manera, promouen que els participants conformin una comunitat entre ells i es connectin amb altres persones que treballen pel canvi, creant associacions i aliances estratègiques. Les tecnologies digitals faciliten connectar les inquietuds individuals amb els problemes col·lectius i amplien les comunitats de pràctica, facilitant la connexió virtual i afavorint la comunicació, l'acompanyament i l'intercanvi.

El segon principi es basa en la idea que no es tracta solament d'animar a parlar i participar, es tracta de fer-ho de manera responsable, donant els suports necessaris. Els projectes d'aprenentatge servei es fonamenten en la idea que qualsevol membre de la comunitat pot aportar solucions per a la millora col·lectiva. Nens, nenes i adolescents son capaços de participar de manera significativa, fent suggeriments i contribuint a la presa de decisions durant el procés de selecció, disseny i avaluació dels projectes d'aprenentatge servei. Això contribueix, a més, al foment de la participació, una altra de les qualitats del compromís cívic.

El tercer principi és aprendre a través de models i simulacions, així com mitjançant experiències autèntiques d'aprenentatge, en activitats amb un propòsit clar i

determinat. Això augmenta la motivació per aprendre fets i habilitats, així com la participació directa en l'activitat cívica i política. L'aprenentatge servei es basa en les tradicions pedagògiques de l'aprenentatge experiencial i l'aprenentatge basat en projectes, la qual cosa permet el disseny i la realització d'experiències d'aprenentatge autèntiques. Amb aquest terme es fa referència a la unió de l'aprenentatge de coneixements i habilitats amb les pràctiques en els contextos socials on s'aplicaran aquests coneixements i habilitats. En participar en un projecte d'aprenentatge servei, nens, nenes i adolescents realitzen tasques de servei amb responsabilitat social i doten de sentit -social i acadèmic- els aprenentatges que tenen lloc tant a les aules com fora d'elles.

Finalment, el quart principi està relacionat amb qüestionar les estructures que permeten que les desigualtats persisteixin. Els projectes d'aprenentatge servei faciliten que nens, nenes i adolescents analitzin i reflexionin sobre les condicions estructurals d'una societat que permet que persisteixin els problemes que estan tractant d'abordar i solucionar. Les tecnologies digitals permeten tant la visualització de situacions que afecten la vida de les persones o que són injustes, com la cerca col·lectiva de respostes a les mateixes. A més, també faciliten el relat de narratives tant de les seves identitats com dels contextos on es desenvolupa el servei.

En resum, les possibilitats que brinden les tecnologies digitals en relació als projectes d'aprenentatge servei són diverses, com també la importància de la seva interrelació per a recolzar la participació de nens, nenes i adolescents en l'àmbit ciutadà, desenvolupant així el seu compromís cívic. I no només són eines, sinó que possibiliten pràctiques digitals al servei de l'activitat cívica, noves formes de participació i compromís cívic, enriquint pràctiques que tradicionalment es realitzaven, i vivien, d'altres maneres.

OBJECTIUS

A partir del marc de referència esmentat, l'objectiu general de la recerca ha estat estudiar els mecanismes i procediments que afavoreixen la participació dels i les adolescents, i la seva formació ciutadana activa, implicada i compromesa, i que s'endeguen a través de projectes d'aprenentatge servei d'àmbit local.

Aquest objectiu general s'ha concretat en quatre objectius específics:

- Sistematitzar processos i mecanismes que afavoreixen la participació ciutadana des de l'acció local a través de projectes d'aprenentatge servei.
- Identificar actituds i valors que s'activen en les experiències de participació d'aprenentatge servei i que apunten a la construcció de ciutadania activa i compromesa.

- Explorar les possibilitats i el paper que poden tenir les tecnologies digitals en les experiències de participació ciutadana i, de manera més directa, en els projectes d'aprenentatge servei.
- Oferir orientacions i eines per a potenciar la participació ciutadana en el món local a través del desenvolupament de l'aprenentatge servei en un territori.

METODOLOGIA

Per tal de poder donar resposta als objectius plantejats, la recerca s'adscriu al paradigma qualitatiu d'investigació donat que pretén incidir en el fenomen que estudia, fent-ho des dels mateixos entorns on tenen lloc, i aportar al coneixement existent sobre el tema (Taylor i Bogdan, 1987). Dintre d'aquest paradigma s'ha seguit el codisseny, una metodologia pròpia de la investigació participativa (Bartolomé, 1997; Gabarrón i Hernández, 1994).

S'ha treballat amb persones dels municipis de Puig-Reig, Sant Cugat i el districte de Sant Andreu de Barcelona. Aquests han estat escollits tenint en compte els criteris de rellevància i diversitat. En relació al criteri de rellevància, la selecció s'ha basat en experiències on s'està duent a terme un procés d'implementació de projectes d'aprenentatge servei des de fa almenys tres cursos, en els quals existeix una perspectiva i implicació a nivell d'administració local que garanteix la seva dimensió territorial i on es compta amb la implicació de diferents agents. D'altra banda, en relació al criteri de diversitat, la selecció ha incorporat diferents territoris amb experiències ja consolidades en diferents contextos, que han iniciat pràctiques educatives per teixir una xarxa educativa a nivell local i on l'aprenentatge servei ha esdevingut una eina clau en aquesta direcció.

La recerca ha seguit 2 moments: la investigació contextual i el disseny participatiu.

Moment 1. Investigació contextual

En primer lloc, es va passar un qüestionari, que va ser respost entre els mesos d'abril i maig de 2021. Constava de 13 ítems (1. Sobre consentiment informat. 2-5. Dades descriptives: municipi, edat, gènere, i projecte on s'ha participat. 6-13. Preguntes obertes sobre ApS, participació, valors, formació per a la ciutadania, usos i possibilitats d'aplicació de les tecnologies, fortaleces dels projectes, i propostes per afavorir la participació). El temps de resposta mig va ser de 15 minuts.

Les respostes 1 a 5 van ser analitzades mitjançant freqüències i percentatges. Les respostes 6 a 13, mitjançant buidatge i una anàlisi de contingut inferencial a partir del mètode de comparació constant (Corbin i Strauss, 1991; García, 2019). A banda, els ítems 6, 8 i 9 sobre participació i valors es van analitzar a través del programari

Iramuteq (D'Alba, 2004; Molina, 2017; Ruiz, 2017), que va permetre fer una anàlisi lexicomètrica freqüencial per a la identificació de les representacions de participació ciutadana i valors associats a l'experiència d'ApS.

En segon lloc es van realitzar cinc grups de discussió, durant els mesos d'abril i juny, tant en format presencial com virtual, segons preferència dels protagonistes:

- Grup de discussió virtual amb 13 adolescents del Col·legi Mare de Déu dels Àngels del barri de Sant Andreu de la ciutat de Barcelona
- Grup de discussió presencial amb 13 adolescents de l'IES Dr. Puigvert II
- Grup de discussió presencial amb 13 adolescents de l'IES Dr. Puigvert I
- Grup de discussió virtual amb 3 adolescents de l'Institut de Puig-Reig
- Grup de discussió presencial amb 17 adolescents de l'IES Joaquina Pla i Farreras de Sant Cugat

A més, i a petició de les persones interessades que havien estat informades de la recerca pels seus referents, membres alhora de l'equip d'investigació, es va entrevistar dos alumnes dels cicles formatius de Sant Cugat seguint el guió del grup de discussió, a finals de juny i principis de juliol.

Finalment es van realitzar sis entrevistes en format virtual a les persones adultes referents dels projectes d'ApS, durant els mesos de juny i juliol. En total es va entrevistar a 12 persones:

- Dues professores de l'IES Joaquina Pla i Farreras
- Professor de l'IES Dr. Puigvert
- Dos professionals de l'Assemblea de Cooperació Per la Pau que van participar en un projecte d'ApS amb l'escola del barri de Sant Andreu
- Professora i alhora tècnica de l'ajuntament de Puig-Reig
- Professora de cicles formatius de Sant Cugat
- Dos professors del Col·legi Mare de Déu dels Àngels del barri de Sant Andreu de Barcelona, dos membres de l'Assemblea de Cooperació Per la Pau i la responsable del projecte d'ApS de la UB

Les entrevistes i el grup de discussió van seguir el mateix guió:

- Entrada: Presentació personal de la investigadora, del projecte i dels objectius de l'activitat. Presentació personal de les persones participants i del seu recorregut dins l'ApS
- Representacions: ApS. Participació ciutadana. Ciutadania activa i compromesa
- Perfil de ciutadà i valors. Estratègies per a treballar-los

- Experiències: Relació entre ApS, participació i construcció de ciutadania. Fortaleses dels projectes d'ApS. Mecanismes i pràctiques per a incentivar la construcció de ciutadania
- Tecnologies: Utilització o no, dificultats i potencialitats. Paper en relació a la participació ciutadana
- Tancament: Propostes per a potenciar la participació ciutadana mitjançant ApS. Aspectes clau a introduir de cara a noves propostes. Agraïment.

Per a les entrevistes amb les persones referents es va seguir el format de pregunta-resposta. Per als grups de discussió amb adolescents ens vam recolzar en diverses activitats (retrat robot d'una persona adolescent que ha participat en un projecte d'ApS; comentari del núvol de paraules sobre els valors treballats als projectes a partir de les respostes al qüestionari; i exposició de les fortaleses i propostes de millora dels projectes realitzats a companys/es del curs anterior al propi per a què s'animin a participar al projecte). Per a les altres preguntes es va fer servir el comentari en grup. Així mateix, ens vam comprometre a fer-los un retorn, mitjançant les persones referents del centre, dels aspectes més rellevants de la informació donada. Això es va fer en una reunió virtual posterior; així com de manera presencial a la sessió de codisseny amb les persones referents i adolescents que van participar, i mitjançant correu electrònic a les persones que no van assistir.

La informació recollida mitjançant aquests dos instruments va ser analitzada mitjançant codificació, que es va realitzar en dues fases. En una primera, de manera manual, en parelles d'investigadores de la UB, per a consensuar i precisar les categories i per a endinsar-nos en el coneixement que s'estava generant. En una segona, amb el programa Atlas-ti. Posteriorment es va revisar la codificació realitzada pel servei extern i es va procedir a elaborar els informes per instrument i informants.

Moment 2. Disseny participatiu.

Es va realitzar una sessió de codisseny a la Facultat d'Educació. Hi van participar 11 adolescents i 2 referents de dos centres educatius (Col·legi Mare de Déu dels Àngels i Institut de Puig-Reig), a més de l'equip de recerca de la UB.

L'objectiu era dissenyar una guia i un vídeo que permetessin comunicar que participar a projectes d'ApS afavoreix la implicació a l'entorn local i l'exercici de la ciutadania. La sessió va combinar la presentació dels primers resultats de les anàlisis per part de l'equip investigador de la UB, amb tres dinàmiques:

- Dinàmica preparatòria. Presentació de les persones participants i l'equip investigador, mitjançant un joc de cartes amb imatges, al voltant de dues qüestions: selecció de la imatge que em representa com a persona, i de la

imatge que exemplifica el que aporta l'ApS a la nostra construcció com a ciutadans/es

- Dinàmica 1. A dues taules, amb retoladors, indicar individualment el que agrada i el que no d'una guia i d'un vídeo que hagin d'estimular a adolescents i als seus referents a dur a terme projectes d'ApS i enfortir la seva participació ciutadana a l'àmbit local. Comentari grupal.
- Dinàmica 2. Descripció del format i del contingut que han de tenir la guia i el vídeo ideals sobre tres paperògrafs mitjançant la dinàmica del World Café. Es van fer dos grups d'adolescents i un de persones adultes. Exposició a tots/es els/les participants dels resultats obtinguts i identificació d'aspectes compartits.

Previ consentiment de les persones participants, la sessió va ser gravada en àudio, es van fotografiar tots els resultats obtinguts a cada moment i es van recollir els paperògrafs. Posteriorment, per analitzar la informació recollida, la becària del projecte va sentir la gravació i va elaborar un document, consensuat per la resta de membres de l'equip de la UB, amb la relació dels noms i cognoms de les persones participants, la transcripció de les intervencions -llevat de la pregunta 1 de la dinàmica preparatòria, per preservar la privacitat-, la sistematització dels punts que agraden i els que no d'una guia i un vídeo, les fotografies dels paperògrafs i el buidatge de totes les característiques proposades.

Examen dels criteris de rigor de la investigació qualitativa

Per tal d'establir la confiabilitat dels resultats de la recerca, s'ha seguit el model de Guba i Lincoln (1985), tal com el presenta Ruiz Olabuénaga (2012). Els procediments aplicats des de l'inici del treball de camp i fins la finalització de la recerca han estat els següents:

- Credibilitat
 - Enfocament intens: els tres instruments de recollida d'informació, qüestionari, grups de discussió i entrevistes, s'adreçaven als mateixos objectius de recerca, A, B i C. Per la seva banda, la sessió de codisseny, adreçada a l'objectiu D, va recollir totes i cada una de les idees proposades per les i els participants.
 - Examen continuat de les dades: s'han intercalat moments d'anàlisi de la informació durant la fase de treball de camp.
 - Triangulació: de tècniques de recollida d'informació (quatre instruments); d'audiència, donat que l'anàlisi qualitativa dels grups de discussió i de les entrevistes, va ser realitzada i verificada pels membres de l'equip de recerca, actuant per parelles i, posteriorment, per un servei extern; i de teoria, palesa al marc teòric i a les conclusions de la recerca.

Els informes dels quatre instruments utilitzats van ser consensuats per tot l'equip de recerca.

- Transferibilitat
 - Mostreig: intencional per tal de maximitzar la informació a recollir segons interessos de la recerca (bones pràctiques i models per a la construcció de xarxes de col·laboració per a dur a terme projectes d'aprenentatge servei), i adreçat als dos perfils d'informants: adolescents i adults participants a projectes d'aprenentatge servei.
 - Descripció densa: s'han realitzat transcripcions de tots els grups de discussió i entrevistes, i el relat de la sessió de codisseny per conservar els sentits de la informació proporcionada. Els informes de recerca estan acompanyats de literals representatius dels diferents ítems o preguntes. Així mateix, s'han descrit convenientment els diferents contextos de recollida d'informació.
- Dependència. La llarga experiència investigadora conjunta dels membres de l'equip assegura la regulació dels procediments aplicats en cas que aquests no fossin els escaients. En diversos moments durant l'execució del projecte, s'han presentat i debatut resultats parcials de la recerca als membres de les entitats col·laboradores amb l'equip de recerca; s'han contrastat els resultats dels qüestionaris amb els i les adolescents participants als grups de discussió; i els dels grups de discussió i de les entrevistes amb les/els adolescents i persones referents dels projectes d'aprenentatge servei, a l'inici de la sessió de codisseny. Triangulació de resultats, a partir dels instruments aplicats per a la recollida d'informació.
- Confirmabilitat. S'ha fet servir programari informàtic específic per a l'anàlisi de les respostes obertes del qüestionari, i per a la codificació dels grups de discussió i de les entrevistes. Així mateix, per aquestes darreres s'ha recorregut a un servei extern. Per a valorar l'adequació de les anàlisis, resultats i propostes, es poden mostrar els qüestionaris respostos, gravacions i transcripcions dels grups de discussió i de les entrevistes, i gravació en àudio de la sessió de codisseny.

RESULTATS

Moment 1. Investigació contextual

1. Qüestionari

1. Municipi dels participants

Tal i com mostra el quadre, una mica més de la meitat dels participants son de la ciutat de Barcelona, i a continuació, un 25% son de Puig-Reig i la resta de Sant Cugat del Vallès, Terrassa i Cerdanyola.

	Freqüència	Percentatge
Barcelona	45	51,7%
Cerdanyola del Vallès	1	1,1%
Puig-Reig	22	25,3%
Sant Cugat del Vallès	18	20,7%
Terrassa	1	1,1%
Total	87	100,0%

2. Edat

Els nois i noies participants tenen majoritàriament entre 12 i 16 anys, essent un 55% d'aquests estudiants de 3r i 4t d'ESO.

	Freqüència	Percentatge
12	11	12,6%
13	12	13,8%
14	12	13,8%
15	29	33,3%
16	19	21,8%
17	1	1,1%
18	1	1,1%
19	1	1,1%
24	1	1,1%
Total	87	100,0%

3. Gènere

En relació al gènere, la meitat son homes i l'altra meitat dones. 2 persones no contesten o no es volen pronunciar.

	Freqüència	Percentatge
N/C	1	1,1%
Altres	1	1,1%
Dona	41	47,1%
Home	44	50,6%
Total	87	100,0%

4. Què t'ha aportat participar en aquest projecte?

La resposta a aquesta pregunta mostra de manera clara aspectes positius. Els nois i les noies manifesten tenir coneixements sobre sostenibilitat (39%), canvi d'hàbits (16%) i altres aspectes com satisfacció personal, nous coneixements o valors. Només un 3,7% manifesta no haver après res i un altre 3,7% no respon.

	Freqüència	Percentatge
Nous coneixements sobre sostenibilitat	42	39,25%
Canvi d'hàbits	17	15,89%
Conscienciació	6	5,61%
Satisfacció personal	7	6,54%
Valors solidaritat	10	9,35%
N/C	4	3,74%
Nous coneixements planificació classe	5	4,67%
Res o poc	4	3,74%
Valors (compromís, dedicació, ajuda, responsabilitat, puntualitat)	5	4,67%
Empatia	2	1,87%
Altres (arrelament al barri, diversió, habilitats comunicatives, participació i autoconfiança)	5	4,67%
Total	107	100,00%

5. Si has fet servir algun tipus de tecnologia digital en el projecte, indica allò que més t'ha agradat d'haver-la fet servir.

Les respostes a aquesta pregunta estan molt repartides, però sempre tenen a veure amb l'ús d'eines concretes (Kahoot, xarxes socials,...). Així i tot un 8% manifesta no haver-ne fet servir i un 14% no respon. Destaca un 3,4% que afirma que allò que més els ha agradat de fer servir les tecnologies digitals és per ajudar i conscienciar altres persones.

	Freqüència	Percentatge
N/C	12	13,79%
No n'ha fet servir	7	8,05%
Instagram	6	6,90%
Internet	7	8,05%
Kahoot	8	9,20%
Mentimeter	6	6,90%
Mòbil	6	6,90%

Treball telemàtic	9	10,35%
Compartir coneixements	2	2,30%
Edició video	5	5,75%
Google forms	2	2,30%
Res	2	2,30%
Ordinador	2	2,30%
Edició imatges	3	3,45%
Ajudar, conscienciar	3	3,45%
Powerpoint	2	2,30%
Altres	5	5,75%
Total	87	100,00%

6. Si penses en “participació ciutadana”, quines paraules et venen al cap?

Els 89 informants aporten un total de 516 ocurrències associades a participació ciutadana. D'aquestes, 152 tenen una mateixa forma i 81 paraules apareixen una única vegada.

Els nuclis representacionals que tenen els i les adolescents al voltant del concepte de participació ciutadana son:

- Ajudar (21), ajuda (17),
- Poble (16), ciutat (10), comunitat (7), comunitari (6), comú (5)
- Gent (15), ciutadà (13), persona (6), col·lectiu (4), població (2)
- Participar (13), participació (3), fer (5)
- Col·laboració (11), col·laborar (4), cooperar (2), contribuir (2)
- Solidaritat (10), treball (8), voluntariat (7), aportar (2), millorar (2)

Si s'atén la primera paraula que els i les adolescents anoten, aquesta continua sent ajudar (10 ocasions), ajuda (8 ocasions) i col·laboració (8 ocasions).

Els quatre perfils de tipus d'accions més rellevants que apareixen son:

- La participació ciutadana com a solidaritat, col·laboració. En aquest grup la gran majoria de les paraules fan referència de forma explícita als valors d'ajudar que els adolescents associen a la participació ciutadana com són “solidaritat” i “col·laboració”.
- La participació ciutadana com a finalitat i/o propòsit comú, ciutat, col·lectiu, projecte. Les paraules que en aquest grup prenen protagonisme per significar la participació ciutadana estan relacionades amb comú, propòsit, problema i bé.

- La participació ciutadana com a treball comunitari a la ciutat. En aquest grup, la gran majoria de paraules van associades al “treball” comunitari, al treball per la “ciutat”, per la “comunitat”.
- La participació ciutadana com a persones fent alguna cosa. Les paraules que prenen més significació són “fer” i “persona”.

7. Què és el que més t'ha agradat del teu projecte?

Menys 1 persona que respon que no li ha agradat res del projecte on ha participat, les respostes son positives, tant en relació a la possibilitat de fer sortides (15%) com d'ajudar (14%), ser docent (10%) o diferents tasques (fer rètols, fer vídeo) i adquirir nous coneixements.

	Freqüència	Percentatge
Fer sortides	13	14,94%
Ajudar	12	13,79%
Ser profe per primera vegada	9	10,34%
Les activitats	8	9,20%
Conscienciació	7	8,05%
Nous coneixements	7	8,05%
Cartells	6	6,90%
Altres	5	5,75%
Noves amistats	4	4,60%
Treball en equip	4	4,60%
Vídeo	4	4,60%
Tot	3	3,45%
Competició grupal	2	2,30%
Satisfacció per la feina	2	2,30%
Res	1	1,15%
Total	87	100,00%

8. Et demanen una col·laboració per a la pàgina web de l'institut. Necessiten fer un núvol de paraules per mostrar els valors que has viscut quan has participat al projecte. Quins serien els valors?

Els 86 informants aporten un total de 303 ocurrencies associades a participació ciutadana. D'aquestes, 128 tenen una mateixa forma i 80 apareixen en el corpus una única vegada.

Els nuclis representacionals que tenen els i les adolescents al voltant dels valors viscuts en participar al projecte són:

- Solidaritat (14), compromís (14), empatia (10)
- Ajuda (12), ajudar (11)
- Col·laboració (11), cooperació (3)
- Alegria (10), companyonia (7), amor (3)
- Participació (5), participar (3)
- Dedicació (8), treball (4), equip (5)
- Conscienciació (6), consciència (2)
- Respecte (7)
- Aprenentatge (4), aprendre (3), experiència (4), coneixement (3)

Si s'atén la primera paraula que anoten, aquesta continua essent ajudar (10 ocasions), ajuda (8 ocasions) i col·laboració (8 ocasions). Finalment, es considera interessant mostrar els adjectius que s'han aportat: comunitari (6) i col·lectiu (4).

Si atenem a l'anàlisi de similituds aplicats a les idees associades als valors que apunten els adolescents, es distingeixen clarament cinc grans dimensions:

- Col·laboració amb una constel·lació de vocables que el representarien: "respecte", "alegria", "aprenentatge", "companyonia", "aprendre". Aquest nucli és central i d'ell es deriven els altres quatre, que descrivim de major a menor connexió.
- Ajuda amb una constel·lació de vocables que el representarien amb "compromís" i "responsabilitat"; "*participació*" i "dedicació".
- Empatia amb una constel·lació de valors que representarien els valors de "solidaritat", "medi" i "sensibilitat". Aquesta és la que està més propera al nucli representacional central que és "col·laboració" connectat a "companyonia".
- Ajudar amb una constel·lació de valors que representarien per una banda la idea d'"experiència" i per una altra "aportar" i "*participar*".
- Equip amb una constel·lació vinculada a vocables com "amor", "treball" i "ambient".

9. Què ha aportat el projecte a la teva formació ciutadana?

De les respostes donades pels 93 adolescents, la paraula que és repetida és l'adverbi "més" que apareix en 27 ocasions, seguit de cinc verbs com són "ajudar" (18), "fer" (17), "aprendre" (9) i "saber" (9). "Coneixement" apareix fins a 7 vegades.

A partir d'una anàlisi de contingut inferencial de les aportacions es poden identificar les diferents dimensions relacionades amb el que ha aportat a la seva formació ciutadana:

- Ajudar. Ha aportat adonar-se que és important ajudar, que es pot ajudar i com ho poden fer. L'experiència viscuda també els ha permès experimentar descobrir i ser conscients de la importància d'ajudar els altres. Aquesta ajuda suposa contribuir per la millora de les condicions de vida dels altres o de l'entorn.
- Ha aportat formació, nous coneixements, sabers i aprenentatges. L'aportació principal està vinculada a nous coneixements, sabers i aprenentatges. Aquests coneixements o sabers estan associats a quatre nivells: sabers específics; saber fer; saber estar o relacionar-se amb algú; i saber ser. Els aprenentatges estan relacionats amb un conjunt de valors.
- Ha aportat més consciència, adonar-se del que l'envolta. Els estudiants manifesten que ha aportat ser més consciència de les coses, així com de tenir una altra perspectiva de com mirar al seu voltant. D'alguna forma també s'han adonat de què hi ha gent que no fa del tot bé les coses o de què les podríem fer d'una altra manera. Es interessant com fins a tres ocasions s'ha manifestat la necessitat de tenir el cap més obert enfront de realitats que fins el moment desconeixien que existien en el seu entorn.
- Ha aportat un canvi d'actituds i comportaments. Els estudiants han reconegut entre les aportacions a la seva formació ciutadana canvis a l'hora de fer algunes coses, canvis que tenen a veure amb petits gestos, canvis d'actitud, algun canvi de rutina. En alguns casos, ha suposat més respecte o ser més responsable. Es interessant veure que algunes expressions ens indiquen directament afirmacions des del convenciment del canvi d'actitud i altres que són més propositives o directament es formular com un imperatiu. També, algunes indiquen un canvi. D'alguna forma aquest canvi d'actitud o de forma de fer, comporta un pas més enllà de la consciència.
- Ha aportat sentir-me bé, alegria. Algunes de les aportacions que reconeixen els adolescents estan envoltades d'un grau de satisfacció, alegria i sentir-se bé. Podríem dir que aporta un plus de benestar.
- Ha aportat una experiència útil. En alguns casos associada a un possible futur laboral.

10. Què és allò que milloraries del projecte on has participat per afavorir la participació ciutadana?

Les respostes a aquesta pregunta poden agrupar-se al voltant de la consideració que cal millorar els projectes per a fer-los més pràctics (24%), dedicar-los més temps (5%), fer-los més complexos (2%). Apareix també la necessitat que siguin presencials (6%). Un 15% menciona que no milloraria res i un 11,5% no respon.

	Freqüència	Percentatge
--	------------	-------------

Més pràctica	17	19,54%
Res	13	14,94%
Altres	17	19,54%
N/C	10	11,49%
Més implicació ciutadana	6	6,90%
Activitats lúdiques	5	5,75%
Presencialitat	5	5,75%
Més temps	4	4,60%
Menys teoria	3	3,45%
Treball en grup	3	3,45%
Més complexitat	2	2,30%
Més indicacions	2	2,30%
Total	87	100,00%

11. Quines propostes faries per potenciar la participació ciutadana mitjançant els projectes d'aprenentatge servei?

La resposta majoritària que es fa per potenciar la participació ciutadana mitjançant l'ApS té a veure amb la difusió dels projectes (32%). També es menciona la implicació ciutadana (14%) i un 14% no respon o es mencionen altres aspectes de manera molt disgregada.

	Freqüència	Percentatge
Difusió	28	32,18%
Implicació ciutadana	12	13,8%
N/C	13	14,9%
Més pràctica	6	6,9%
Altres	10	11,5%
Implementació ApS	5	5,8%
Incentivar a la població	4	4,6%
Ajudar a persones amb dificultats	3	3,4%
Enquestes més ràpides	2	2,2%
Més activitats	2	2,2%
Més dinamisme	2	2,2%
Total	87	100,00%

2. Grups de discussió

2.1. Categories obtingudes

1. REPRESENTACIONS: significats que s'atribueixen i associen a un concepte. Paraules que se identifiquen quan un pensa en aquell concepte. També poden ser definicions més elaborades.

2. RAONS PER IMPLEMENTAR PROJECTES D'APRENTATGE SERVEI: Motius, justificacions i aspectes que destaquen els agents per iniciar i mantenir una experiència d'aprenentatge servei en els seus àmbits de treball.

3. DIMENSIONS DE LA PERSONA EN QUÈ S'INCIDEIX EN ELS PROJECTES D'APRENTATGE SERVEI: Àmbits de la formació de la personalitat en les quals incideix l'aprenentatge servei generant canvis.

4. PERFIL DE CIUTADÀ/NA I VALORS: Conjunt de trets, característiques, qualitats, actituds, etc., que s'associen a una persona activa i compromesa amb la societat.

4.1. Valors que s'activen: Qualitats, actituds, maneres de ser, de fer, etc. de les persones que es posen de manifest quan participen, col·laboren, ajuden o presten un servei al seu entorn social.

4.2. Mecanismes/Estratègies per a potenciar els valors: Procediments, circumstàncies, vies, etc., que permeten posar de relleu els valors, actituds, trets, etc., que són presents durant la realització d'un projecte d'ApS. Acostumen a verbalitzar-se a les entrevistes amb les persones referents. En els grups de discussió amb joves, fa referència a quelcom com a condició que permet dur a terme posteriorment tot el procés d'ApS.

5. EXPERIÈNCIES I PROJECTES D'ApS REALITZATS

5.1. Fortaleses. Aspectes positius dels projectes d'aprenentatge servei per portar-se a terme amb èxit i superar entrebancs.

5.2. Aspectes a millorar. Problemàtiques, qüestions i aspectes sorgits durant el transcurs dels projectes d'aprenentatge servei realitzats o necessitats de millora dels mateixos que es detecten.

6. TECNOLOGIES DIGITALS

6.1. Recursos emprats: recursos digitals usats en els projectes d'ApS

6.2. Enfocament, ús: usos de les tecnologies digitals en els projectes d'ApS

6.3. Paper en relació a la participació, formació ciutadana: paper que tenen les tecnologies digitals en relació a la participació i/o formació ciutadana

7. ELEMENTS CLAU, NOUS SENTITS PER A FUTURS ApS: Aspectes o factors centrals o essencials dels projectes d'ApS per la seva rellevància social i/o formativa. Noves possibilitats o nous enfocaments dels projectes d'ApS per a incrementar la seva capacitat formativa i socialment transformadora.

2.2. Grup de discussió d'adolescents

1. Representacions

1.1 Representació de l'aprenentatge servei

L'anàlisi dels grups de discussió i de les entrevistes realitzades als i les adolescents que han participat en projectes d'ApS revela que aquests consideren l'ApS com una activitat col·laborativa i sensibilitzadora que desperta valors vinculats a l'empatia, la solidaritat i el treball en equip. El primer valor s'ha mencionat en reiterades ocasions, essent el concepte que més es relaciona amb l'aprenentatge servei. Alhora, l'alumnat expressa que l'ApS els ha permès prendre consciència de la realitat que els envolta i adquirir uns hàbits i coneixements que, d'altra forma, no haurien aconseguit. Així, en alguna ocasió, arriben a sorprendre's de l'alt grau de motivació i d'implicació que els ha provocat.

“Abans de començar el projecte, moltes coses de les que vaig aprendre no me les havia ni plantejat i possiblement ni havia pensat que en algun moment m'arribaria a interessar tant el tema o que arribaria a estar tant involucrada en aquest tema” (Alumne Sant Andreu)

“Jo crec que per a nosaltres és la possibilitat o la oportunitat aquesta de poder fer coses per l'entorn, que el millori, i que ens serveixin per aprendre i que siguin reals. Poder treballar a través de la realitat i millorar coses que potser d'una altra manera doncs potser no es podrien fer [...]. Són coses que les escoles no podrien fer perquè són massa cares, però hi anem nosaltres i paguen només els materials. Tot el que és la mà d'obra i tota la part aquesta més cara no. I per a nosaltres és una oportunitat immensa de poder aprendre i de poder practicar coses que potser si no, no podríem. A part de la relació amb l'entorn

i això, que la gent vaig coneixent el FPI, sàpiguen el que és i tot això” (Grup de Discussió Sant Andreu)

1.2 Representació de participació ciutadana

Pel que respecta a la participació ciutadana, l'alumnat coincideix en què aquesta es basa en elements que interpel·len tant l'esfera individual com grupal. Per una banda, la participació ciutadana implica l'activació d'aspectes com la motivació, la responsabilitat i la consciència, els quals, s'entenen, sorgeixen de l'interior de la persona. Alhora, es destaquen les aportacions que pot brindar l'individu a través de les seves habilitats o qualitats personals i del benestar que rep quan participa activament. Coincideixen també en afirmar que la participació així entesa genera benestar, els fa sentir bé, produeix felicitat i alegria.

“E: Per què et sents millor quan ho fas?

J4: Perquè ho fas com gratis i et sents com...

J5: Perquè saps que has fet algo bo” (Grup de discussió, Sant Cugat)

“Responsable sobre les accions que fem [...] jo em referia a que si tu fas una cosa has de ser responsable i conscient del que acabes de fer. Imagina't que te n'adones d'una cosa que has de ser responsable i dir bueno és una cosa important i et fas conscient de la importància de reciclar” (Grup de discussió, IES Dr Puigvert)

“[...] aportar alguna de les teves qualitats a un projecte” (Grup de discussió, Puig-Reig)

Per altra banda, aquests elements no poden entendre's sense la relació amb l'entorn. La responsabilitat no té raó de ser sense un grup o realitat amb els quals ser responsable. D'aquesta manera, l'alumnat també comenta que la participació ciutadana implica col·laboració, solidaritat, comunicació i treball en equip. Així, els alumnes entenen que la participació ciutadana comporta un compromís grupal, i que no pot existir sense el treball conjunt i la responsabilitat coordinada de diverses persones alhora.

“La participació ciutadana és molt important perquè, a vegades, amb petits gestos com simplement començant per reciclar a casa o coses així, o recollir un plàstic que t'has trobat a terra o coses així que són molt simples, però amb la participació de tots amb gestos molt petits crec que es pot arribar a fer molt” (Grup de discussió, Sant Andreu)

“Jo estic molt d'acord amb el MA perquè just que una persona s'estigui esforçant un montón: que compri de proximitat, que compri conscientment, que recicli i tot això, però després hi hagi una altra persona que no estigui fent res de tot això i estigui respirant el mateix aire [...] no és just” (Grup de discussió, IES Dr Puigvert)

Si s'haguessin de resumir les aportacions en un sol concepte aquest seria, sens dubte, el de solidaritat o ajuda. La majoria de grups han mencionat de forma repetida que la participació ciutadana consisteix en treballar de forma coordinada, empàtica i informada per ajudar en la millora del seu entorn a través d'accions i conscienciació.

“Per fer un bé comú, fer algo que serveixi per tots. Per exemple, aquest tema serveix per tothom perquè el que estem fent malament afecta a tots o afectarà. Un bé comú perquè tothom es doni compte del que està passant i tothom faci una mica de canvi perquè vagi millor tot” (Grup de discussió, IES Dr Puigvert)

Alguns/es també coincideixen en que la participació ciutadana implica la cerca del bé comú i no només d'aquelles persones que estan en una situació de vulnerabilitat. En aquest sentit, s'ha comentat també la relació horitzontal entre qui ajuda i qui la rep.

“No només ajudar a qui més ho necessita, sinó als que tenim al voltant que també és molt important” (Grup de discussió, Sant Andreu)

“(…) la participació ciutadana estan simbolitzant tant a la persona que ajuda tant com a la persona que és ajudada” (Grup de discussió, Sant Andreu)

1.3 Representació de ciutadania activa i compromesa

Els i les adolescents entrevistats destaquen que una ciutadania activa i compromesa és aquella que, a més de tenir els coneixements sobre com millorar el seu entorn els posa en pràctica de forma conscient. En aquest sentit, alguns alumnes destaquen la importància de projectes com l'ApS per aterrar aquelles idees que des de petits s'inculquen a través de la família i l'entorn proper. Així, entenen que la ciutadania activa i compromesa és aquella que sap i fa, que posa en pràctica la informació que se li dona i que l'utilitza pel bé comú.

“Clar però t'has d'informar i després aplicar-t'ho. Perquè si t'informes i no ho apliques després no serveix de res. Com hem fet nosaltres, ens hem informat, ens hem adonat i ho hem aplicat a la nostra vida i les nostres rutines” (Grup de discussió IES Dr Puigvert)

“El que esteu intentant una mica és que nosaltres agafem consciència, però també fem accions per canviar això. Llavors seria una mica la ciutadania activa

que són les que fan accions i no, en canvi, només saber la informació” (Grup de discussió IES Dr Puigvert)

Quan es participa en projectes d'ApS, la persona guanya en presa de consciència i en coneixements. Se n'adona més del tot del que forma part el seu projecte. Això la fa sentir més preparada per a informar les altres persones i tota la comunitat pot guanyar en responsabilitat. Alhora, alguns adolescents consideren que les persones tenen una tendència a l'egoisme que es pot revertir o disminuir a través de projectes com l'ApS.

“Jo crec que sí això, si es fessin projectes així quan fóssim grans potser tots ens adonaríem que no ho estem fent bé i que hi ha més problemes del que ens pensem” (Grup discussió, Puig-Reig)

1.4 Relació entre ApS i Participació ciutadana

Alguns dels elements més destacats en la relació entre ApS i participació ciutadana són els de compartir, difondre i posar en pràctica el que s'ha fet dins la comunitat. Un altre dels aspectes que es destaquen i que uneixen ambdós idees és el del treball col·laboratiu. Alhora, l'ApS permet que els i les adolescents siguin conscients del seu propi paper com a ciutadans i part de la comunitat.

“La participación ciudadana creo que tiene más hincapié en ayudar y punto, y las prácticas de ApS tienen el foco en la colaboración” (Entrevista, Cicles)

Segons el mateix participant, l'ApS serveix de palanca en propiciar espais d'acció i participació. De vegades no és fàcil que els i les adolescents s'impliquin en les problemàtiques i realitats de la seva comunitat, però projectes com els d'ApS poden ser la primera presa de contacte per a aquells/es que tinguin interès o curiositat en projectes de caire comunitari.

“Si alguien tiene el 'neguit', por así decirlo, tiene estas cosas al abasto y si se le presenta una oportunidad de ApS pues yo creo que la cogería sin duda” (Entrevista, Cicles)

Finalment, es destaca que l'ApS resulta una experiència enriquidora en unir pràctica, treball comunitari i solidaritat.

“La gent s'ha conscienciat i també que quan ho has fet amb els de la classe i amb les altres persones et sents més a gust perquè saps que estàs fent una cosa bé per el poble” (Grup discussió, Puig-Reig)

2. Aprenentatge servei

2.1 Raons per a implementar l'ApS

Un dels elements més destacats pel que respecta als motius d'implementació i/o manteniment de projectes d'ApS és l'enriquiment personal. De forma més concreta, els i les alumnes expressen haver adquirit i treballat valors com l'empatia, la solidaritat i la col·laboració que els són útils i beneficiosos. Al mateix temps, consideren que l'ApS els ha permès fer un treball d'autoconeixement.

“T'enriqueixes personalment, no? Al cap i a la fi és algo que no només estàs ajudant als demés, sinó que també t'estàs ajudant a tu mateix a créixer com a persona i doncs evolucionar que és el que ens interessa i aprendre de com funciona el món i d'adonar-te, donar-te compte de tot el que està passant”
(Grup de discussió, Sant Andreu)

“A partir d'una assignatura, treball o projecte, o el que estem estudiant després ho apliquem a un projecte social. Això el que ens fa és guanyar dues coses: primer, la cosa que estiguem treballant a l'escola i després ens aporta molt és anant a fer aquell projecte social a un lloc el qual ens enriquirà de molts valors com els que hem dit abans” (Grup de discussió, Sant Andreu)

“Autoconeixement de les nostres accions i actes, excursions, que hem pogut canviar els nostres hàbits per poder tenir uns hàbits de consum més sostenibles” (Grup de discussió, IES Dr Puigvert)

“Així que jo crec que és un moment d'empatia, de posar-nos a la pell dels altres i que ens agradaria que també ens ajudessin a nosaltres en aquells moments”
(Grup de discussió, Sant Andreu)

Ahora, la conscienciació, entesa com el coneixement d'altres realitats i problemàtiques, també s'ha mencionat amb freqüència entre els diferents grups i adolescents, valorant que els permet sortir de sí mateixos/es i del seu voltant, i obrir-se a l'exterior. Amplien coneixements sobre la temàtica del projecte, s'impliquen i comprometen amb el canvi i la millora, canviant els seus hàbits. Entenen que l'ApS no només serveix per aprendre quelcom, sinó com a tasca de difusió i transmissió de coneixement i valors dins la comunitat.

“La conscienciació perquè creiem que és el principal objectiu d'aquest treball ja que hem de conscienciar a tothom dels problemes que hi ha” (Grup de discussió, Sant Andreu)

“Jo si no hagués estat per l'ApS, no crec que m'hagués plantejat tantes coses. Lo bo de l'ApS és que, a part de l'experiència, et dona la consciència de “jo, hi

ha gent que ajuda, que pots fer això” I no sé, que està molt bé. Gràcies a això fas com un click” (Grup de discussió, Sant Andreu)

Finalment, l'alumnat valora la pràctica de l'ApS per impulsar la connexió amb el territori i la comunitat. Varis estudiants afirmen haver conegut nous espais i entorns gràcies a l'ApS i li donen cert valor al fet d'haver treballat no només amb el grup classe, sinó amb els veïns i veïnes del poble, o altres grups socials.

“Me han abierto a conocer ese barrio, San Cugat. [...] Conocimiento del territorio, me han enseñado” (Entrevista, Cicles)

“Això que vam fer d'anar a casa d'un veí o d'algú per conscienciar-los, aprendre a col·laborar, activitats divertides i motivadores i més dinàmiques, nous racons i espais (lo de la caseta)” (Grup de discussió, IES Dr Puigvert)

“No només ajudar a qui més ho necessita, sinó als que tenim al voltant que també és molt important” (Grup de discussió, Sant Andreu)

En aquest mateix sentit, també valoren el caràcter dinàmic i pràctic de l'ApS i que els possibilita treballar en equip i conèixer altres persones.

“Si ho fem amb més gent és una motivació extra i gaudeixes d'aquesta activitat amb diferents persones, tant si les coneixes o no. I és millor, doncs això, fer-ho en grup i gaudir del moment” (Grup de discussió, Sant Andreu)

Tot això suposa una font extra de motivació. Participar en projectes d'ApS és una oportunitat que no tothom té, que no a tothom se li ofereix, i, en aquest sentit, és una pèrdua.

“Potser (la persona que no ha participat d'ApS) és una persona egoista, egocèntrica. Però pot ser tampoc sigui culpa seva, simplement no ha pogut treballar en això perquè no ha tingut l'oportunitat de fer-ho. És una persona que es perd algo, que es perd haver pogut ajudar a altres persones” (Entrevista Jove M Cicles)

Participar a projectes d'ApS suposa un enriquiment o creixement, especialment pel que fa a la construcció i adquisició de valors socials, els que enforteixen el vincle dels i les adolescents amb el seu territori.

2.2 Dimensions de la persona en las que l'ApS incideix

Alguns alumnes comenten que l'ApS els ha servit tant per aprendre coses noves com per realitzar activitats que s'allunyen del que realitzen habitualment a l'aula i que els enriqueixen gràcies a les accions socials que duen a terme. Els predisposa a conèixer.

“M'ha agradat molt fer més activitats i també no només reciclar i tot això, per exemple l'enquesta que vam fer hi havia el consum responsable, no menjar tanta carn i de comprar a llocs propers. Això mai s'explica molt i aquí ho hem fet, és més informació que està bé” (Grup de discussió, IES Dr Puigvert)

“A partir d'una assignatura, treball o projecte, o el que estem estudiant després ho apliquem a un projecte social. Això el que ens fa és guanyar dues coses: primer, la cosa que estiguem treballant a l'escola, i després ens aporta molt més anant a fer aquell projecte social a un lloc el qual ens enriqueix de molts valors com els que hem dit abans” (Grup de discussió, Sant Andreu)

Per altra banda, també es destaca el paper transformador del projecte. Els adolescents entenen que no només s'havia de treballar i reflexionar en grup, sinó que l'ApS requeria d'una tasca de conscienciació i treball comunitari que s'expandia fora dels límits del centre. Aquest contacte amb la realitat els va permetre comprendre d'una forma molt més vivencial les experiències dels altres. Això, els va ajudar a adquirir nous punts de vista i a reflexionar sobre les diferents realitats que els envolten. Senten motivació per a col·laborar i contribuir a la millora social.

“I jo el que he posat és que obtindria una experiència solidària i podria veure diferents punts de vista, i empatitzar” (Grup de discussió, Sant Cugat)

“Et consciencies del que t'expliquen i després ho has d'aplicar perquè les coses canviïn perquè si no no té sentit. Ho has d'aplicar tu i a més explicar als veïns i a la gent que coneixes perquè com més gent se sumi a això doncs millor” (Grup de discussió, IES Dr Puigvert)

“Aprens a empatitzar amb els altres, amb els alumnes generalment, perquè potser jo abans no sabia ensenyar tan bé ni fer-ho de manera que ells ho entenguessin i llavors fent les classes vaig aprendre a empatitzar, a veure com ells ho veïen i a ensenyar des de 0 el que els hi has d'explicar” (Grup de discussió, Sant Cugat)

2.2.1. En clau de participació i formació ciutadana

En relació a la participació i la formació ciutadana, l'alumnat ha expressat que l'ApS els ha permès adquirir nous coneixements i que aquests han contribuït a canviar

d'hàbits i fer-los/es més conscients de la seva contribució com a individus i ciutadans/es.

“T'has d'informar i després aplicar-t'ho. Perquè si t'informes i no ho apliques després no serveix de res. Com hem fet nosaltres, ens hem informat, ens hem adonat i ho hem aplicat a la nostra vida i les nostres rutines” (Grup de discussió, IES Dr Puigvert)

“Jo pensava el mateix que els altres però jo crec que si fas un aprenentatge d'aquests pots ser més conscient del que està passant o de quins problemes hi ha perquè estigui passant això. Et consciencies amb el que estàs fent” (Grup de discussió, Puig-Reig)

“El que aprens fent l'ApS després ho pots aplicar a la teva vida en general fent que sigui una participació ciutadana, no només amb l'activitat que fas sinó amb el que faràs després de fer-la” (Grup de discussió, Sant Andreu)

De forma específica, el grup d'adolescents que van treballar els projectes de reciclatge expressen haver canviat els seus hàbits en quan a residus gràcies a l'ApS

“I a partir d'aquest treball he començat a reciclar els plàstics i la matèria orgànica” (Grup de discussió, IES Dr Puigvert, Montse)

De forma genèrica, la majoria dels grups comuniquen haver-se adonat de l'impacte de les accions quotidianes quan es realitzen de forma individual i comunitària.

“Per petita que sigui la contribució tot compta i tot ajuda” (Grup de discussió, IES Dr Puigvert)

“Ha fet que amb petits canvis que podem fer al dia a dia després podem canviar grans coses” (Grup de discussió, IES Dr Puigvert)

Alguns adolescents assenyalen, però, la importància de la voluntarietat a l'hora de participar ja que els resulta clau per fer aportacions genuïnes.

“Però en generalment el que faltava molt és motivació per les dues bandes per poder-ho fer. Perquè es notava molt que era forçat que ens obligaven a fer-ho, més a o menys a nosaltres a fer-ho i als de primer anar-hi” (Grup de discussió, Sant Cugat)

A nivell de formació ciutadana, sembla que l'ApS no només serveix a títol individual sinó que permet als i les adolescents convertir-se en agents de canvi. És a dir, la participació en els seus projectes els permet identificar actituds i conductes del seu

entorn i intervenir en cas de considerar-ho necessari. D'aquesta forma, els propis participants es formen i alhora formen a altres ciutadans/es.

“El que tu aprens és molt important que tu després ho ensenyis als demés perquè per exemple jo que vaig fer el de refugiades i em va obrir molt la ment aquest projecte i, de vegades, escolto un comentari sé identificar que aquest comentari doncs... O sigui, que no m'entra ja a la ment coses lletges que puc escoltar sobre persones immigrants que dic "com pots pensar això?" i, aleshores, doncs li explico les coses o intento fer entendre a les altres persones com són les coses en realitat” (Grup de discussió, Sant Andreu)

“Quan vaig fer el projecte de plàstics, una vegada va acabar vaig poder ser molt més conscient del problema dels plàstics que realment tenim i que a vegades no ens donem compte. Ara a casa intento fixar-me més a l'hora de reciclar: que cada cosa vagi al seu lloc perquè hem d'intentar conscienciar a tothom que això és com ha de ser i nla gent encara no crec que ho entengui” (Grup de discussió, Sant Andreu)

Al mateix temps i per tal de fer-ho possible, entenen que és necessari tenir una actitud proactiva, curiosa i compromesa.

“El que cal també és compromís per posar-ho a l'acció i difondre totes idees” (Grup de discussió, Sant Andreu)

“Si no ets curiós per conèixer realment aquest món doncs no t'interessarà molt i diràs 'quin pal de tema' i llavors no podràs ajudar tot el que pots realment amb aquest projecte” (Grup de discussió, Sant Andreu)

En resum, la participació en projectes d'ApS propicia un entorn d'aprenentatge en el que l'alumne/a adquireix nous coneixements, pren consciència del seu entorn i alhora es responsabilitza no només de les seves accions com a individu, sinó com a possible agent capaç de conscienciar i treballar amb la comunitat. Cal dir que és important mantenir la motivació de l'alumnat, ja que percebre aquest projecte com a una activitat obligatòria pot disminuir la participació i el compromís.

3 Perfil de ciutadà/na i valors

3.1 Valors que s'activen durant els projectes d'ApS

S'entenen com a valors les qualitats, actituds i maneres de ser o de fer que les persones posen de manifest quan participen, col·laboren, ajuden o presten un servei al seu entorn social.

En aquest sentit, i segons la freqüència de la seva menció, els alumnes dels diferents projectes coincideixen en que un dels valors fonamentals és de la conscienciació. Tots els grups segons els projectes que han desenvolupat, han mencionat de forma freqüent que l'ApS els ha permès prendre consciència de la realitat que els envolta i que, en moltes ocasions desconeixien.

“Fent aquest projecte em vaig adonar que hi ha persones que potser tenen problemes molt més greus que els meus i, o sigui, jo em vaig quedar molt impactada fent aquest projecte pels problemes que té gent d'altres països que no pot, [...] que les seves condicions de vida són nefastes i realment necessiten marxar d'aquell país per venir al nostre a buscar millors condicions de vida”
(Grup de discussió Sant Andreu)

És tal la marca que deixa la participació en l'ApS que alguns adolescents verbalitzen haver posat en pràctica conductes de solidaritat o col·laboració gràcies a la interiorització dels valors que van treballar durant el seu projecte.

“Me ha pasado a veces que me he encontrado una situación en la calle o en el trabajo o algo así y como que me he prestado, casi sin pensarlo, y siempre me acuerdo de las Planas cuando alguna vez me ha pasado eso de "eh sí, sí ¿Qué necesitas? Venga que te lo hago yo, te ayudo" y luego siempre me acuerdo de las Planas” (Entrevista, Jove A Cicles)

Seguidament i amb un nombre similar de mencions es troben l'empatia, la solidaritat, l'altruisme, l'ajuda i la col·laboració. Molts estudiants, cadascun des del seu projecte, expressen que l'ApS els ha permès ampliar les seves maneres d'entendre i ser capaços/es de posar-se en la pell de l'altre. Concretament, en el cas dels i les adolescents vinculats al projecte dels deures (Sant Cugat), aquesta empatia els ha permès posar-se en el lloc dels nens i nenes i adaptar la seva tasca com a “professors/es”

“Jo coincideixo amb la M que ha dit lo de que normalment quan estudies per tu ho fas a la teva manera però veus que hi ha gent que potser no li serveix. Aleshores has d'aprendre a veure les coses diferents” (Grup de discussió, Sant Cugat)

Al mateix temps, els i les adolescents vinculats a un projecte de persones refugiades expressen haver conegut i empatitzat amb una realitat que els era totalment desconeguda.

“Així que jo crec que és un moment d'empatia, de posar-nos a la pell dels altres i que ens agradaria que també ens ajudessin a nosaltres en aquells moments” (Grup de discussió, Sant Andreu)

Paral·lelament, els i les adolescents també expressen haver treballat la responsabilitat i la implicació, la voluntat i el compromís. Per una banda, comenten que l'ApS els ha obligat a assumir compromisos i ser constants i, per l'altre, ser conscients de la importància d'una actitud proactiva a l'hora d'impulsar i participar en projectes com els seus.

“La voluntat, molt relacionada amb l'altruisme també, però no com pensar com no rebràs res a canvi no ho voldràs fer, sinó més la voluntat de fer alguna acció perquè molts adolescents avui en dia doncs diuen “buf, ara fer aquesta cosa doncs no em ve molt de gust”. Però jo crec que una persona que no ha fet d'aquestes activitats, ha de tenir la voluntat de fer-les” (Grup de discussió, Sant Andreu)

“Aquest compromís amb la persona, amb l'hospital o amb el projecte és el que més he reforçat” (Grup de discussió, Sant Andreu)

“(Més responsables dels nostres actes, de les nostres accions, sabem el que impliquen” (Grup de discussió IES Dr. Puigvert, M)

En quart lloc, també s'han mencionat de forma repetida però menys freqüent altres conceptes com el respecte, el pensament crític, la capacitat organitzativa, la iniciativa, la curiositat, l'amistat i el positivisme.

“Positivisme en relació al que ha dit B, perquè has de veure també els aspectes positius en els altres i és important perquè si et quedes tota l'estona mirant el costat dolent del que passa, doncs, és difícil d'ajudar els altres” (Grup de discussió Sant Andreu).

“Jo he coincidit, amb no sé qui ho ha dit, que jo apreng a organitzar-me i és com tenir una feina perquè en el moment que tu treballes ja en sí madures perquè tens una obligació i ho has de fer, per tant, suposo que per nosaltres és bo” (Grup de discussió Sant Cugat)

Afirmen haver introduït canvis en la seva manera habitual de pensar i de fer. Valoren els petits grans gestos i la possibilitat de que, d'aquesta manera, altres persones també els facin. En relació a això esmenten els valors de la paciència i la simpatia.

“Pacient, perquè considero que molts cops rebem molta informació, sobretot amb projectes com el de refugiades o coses d'aquestes, sobre injustícies en

les que nosaltres podem ajudar a petita escala, però que no ens hem de deixar ofuscar sinó que hem de saber trobar el balanç entre el que tu pots fer i el que està passant en aquell moment” (Gup de discussió Sant Andreu)

“Simpatia, perquè crec que a l'hora interactuar amb els altres també s'ha de tenir un cert carisma [...] perquè el públic també tingui ganes de participar amb tu o transmetre com aquest positivisme i aquestes ganes d'ajudar” (Grup de discussió Sant Andreu)

L'alumnat també destaca l'impacte emocional que els deixa participar en projectes d'aquest estil.

“Pero lo más fuerte fue el valor sentimental” (Entrevista Jove A, cicles)

“Em va agradar el vincle que vam establir amb els nens de primer” (Grup de discussió, Sant Cugat)

“Adquireixes consciència sobre teva, empatia i responsabilitat, també he posat lo dels canvis importants, i coneixements i maduresa emocional” (Grup de discussió, INS Dr Puigvert)

La idea de creixement es troba a la base de tot aquest apartat. Han fet aprenentatges i desenvolupat valors, no són qui eren en començar el projecte.

“Creixement personal, perquè, al cap i a la fi, comencem com qualsevol altre: no coneixem què està vivint l'altre persona, no coneixem la situació dels micro-plàstics, la necessitat que tenen els altres de la donació de sang... i quan acabes el projecte tens una visió molt diferent de les coses que t'envolten i (tens) aquest creixement de com penses, del teu pensament, de la teva manera d'actuar inclús... Doncs és una paraula que m'agrada molt per resumir en general tot el sentiment que qualsevol de nosaltres podria dir després d'haver fet algun d'aquests treballs” (Grup de discussió Sant Andreu)

3.2 Mecanismes per potenciar aquests valors

De forma general, tots els grups coincideixen en que el contacte i el coneixement d'altres realitats és imprescindible per a activar els valors adquirits. Cada grup, segons el projecte a treballar, ha expressat que el contacte amb altres realitats i problemàtiques els ha permès desenvolupar i adquirir una sèrie de coneixements i actituds de millora, solidaritat, respecte i auto-coneixement. Destaquen la importància de conèixer el per què de la realitat estudiada i de les repercussions globals d'accions locals, així com d'estar presents al llarg de totes les fases del procés d'acció.

“Empàtics perquè, per exemple, a mi em va semblar molt malament que a Palestina no tenen aigua potable. Això em va xocar molt i vaig pensar que això és per culpa nostra, per ser egoistes i gastar molts diners en roba que ve d'altres països contaminant i aquestes coses. Amb els nostres actes estem fent malbé el planeta i que això ara mateix no ens afecta a nosaltres però ja està afectant a altres països” (Grup de discussió IES Dr. Puigvert)

En el cas concret del projectes sobre sostenibilitat, els i les adolescents coincideixen en que les sortides i excursions els han permès ser més conscients de les problemàtiques que s'estaven tractant i del seu impacte com a individus i societat. Per altra banda, els grups que abordaven la realitat de les persones migrades van veure amb molt bons ulls les videotrucades amb permetien escoltar i conversar amb les persones a les que aquesta realitat els afectava directament Aquests espais de xerrada i conversa els van permetre conèixer, connectar i empatitzar amb experiències desconegudes d'una forma enriquidora i propera. Es mostra la connexió amb el caràcter dinàmic i pràctic que associaven a l'ApS.

*“La videotrucada amb Palestina perquè em va fer empatitzar amb el seu país”
(Grup de discussió, IES Dr Puigvert)*

Alhora, l'alumnat també destaca el paper de la difusió i del treball de comunicació amb la comunitat com un element a destacar en la potenciació de valors entre els que es destaquen la motivació, el positivisme i la creativitat o innovació.

“La meva comissió el que feia era anar pels cursos de primària a explicar el projecte que estàvem fent, els tipus de sang i tot això, i doncs crec que la comunicació era clau” (Grup de discussió, Sant Andreu)

Hi ha encara altres tres mecanismes que ens aconsellen d'emprar i que tenen relació ambdós amb la idea de temps. Ens han suggerit que les experiències de participació a l'ApS s'oferissin des de ben petits, que els projectes tinguessin continuïtat, d'un curs a l'altre, i amplificar els valors de la perseverança i la paciència, donat que al desenvolupament dels projectes sempre surten dificultats i entrebancs que s'han de resoldre.

*“Resiliència, perquè molt cops tu comences un projecte i comences a intentar desenvolupar diferents coses. Com, per exemple, en el banc de sang doncs feies uns flyers o redactaves un conte per explicar-ho als nens i molts cops et trobes amb adversitats o que no et sortia com volies, i al final acabes desenvolupant aquesta capacitat creativa d'adaptar-te a noves situacions”
(Grup de discussió Sant Andreu)*

En definitiva, les i els adolescents han confirmat que és la naturalesa mateixa dels projectes d'ApS la que potencia la construcció i adquisició dels valors, i que opera a partir del coneixement en profunditat de la necessitat o realitat abordada, de la seva participació, també en la presa de decisions, a totes les fases dels projectes, i de la difusió a la comunitat dels resultats obtinguts. En aquest sentit, recomanen fer-ho extensiu a totes les edats i dotar-lo de continuïtat.

4. Experiències i projectes d'ApS

4.1 Fortaleses

Coincideixen amb el presentat als punts 2.1. Raons per a implementar-lo i 3.1. Valors que s'activen. Així, en general, l'alumnat valora molt positivament el dinamisme dels projectes. El fet de combinar diferents metodologies i activitats els resulta atractiu i interessant la qual cosa manté l'atenció i motivació dels i les adolescents.

“Moltes maneres per fer-ho: hem fet activitats molt entretingudes i pràctiques. No ha estat tota l'estona el mateix perquè si ve un persona i es posa explicar doncs desconnectem. D'aquesta manera, si fem jocs, anant a sortida, fent enquestes... Nosaltres ho entenem millor doncs la manera de conscienciar que ha tingut tota l'estona el projecte. Sempre hem fet diferents activitats no ha estat tota l'estona explicacions, han utilitzat” (Grup de discussió, IES Dr Puigvert, Brenda)

En relació a això, com ja hem indicat anteriorment, els grups que van treballar la situació de les persones migrades i de Palestina van valorar molt positivament les vídeotrucades.

“Jo, personalment, la meva opinió és que la xerrada de les ONG i de Palestina em va semblar una cosa súper guai, bueno em va fer il·lusió” (Grup de discussió, IES Dr Puigvert)

“Això ha sigut molt guai perquè mai al cole, bueno havíem fet una xerrada amb Open Arms, però no és el mateix rollo. Sempre està guai saber més coses” (Grup de discussió, IES Dr Puigvert)

Un altre dels punts forts dels projectes més destacat ha estat les sortides i excursions. Els i les adolescents agraeixen aprendre i enriquir-se fora de l'aula, a través del contacte amb la realitat i participant de forma activa en el projecte. El caire eminentment participatiu dels projectes d'ApS els ajuda a percebre's com part del canvi i a ser conscients del que fan i de com afecten les accions individuals i col·lectives en l'entorn.

“Anar a la caseta de compostatge ens va servir per veure que hi ha veïns que ho fan. En comptes de tirar-ho a la paperera ho tiren a aquella caseta i és segur que s'utilitzarà” (Grup de discussió, IES Dr Puigvert)

“Un dels punts forts és que et deixen experimentar el que t'estan dient, per tant, que tu ho pots fer i saps del que estan parlant. Després he posat que et donen recursos del que pots fer o el que no pots a partir del que tu vulguis i fins on tu vulguis arribar, però que et donen opcions. I, també, opcions del que tu pots fer per ajudar al medi ambient. I dels recursos que tu pots fer servir he posat que et donen coneixement sobre el que està passant i sobre el que impliquen les teves accions. I bueno al final una mica de consciència sí que agafes, amb menys mesura o més, però això ja depèn de cada persona” (Grup de discussió, IES Dr Puigvert)

Valoren que els deixin experimentar, resoldre dificultats, desenvolupant així la seva capacitat d'adaptació. Participant, des de l'inici fins a la fi del projecte, entenen millor la realitat estudiada, coneixen el perquè, els permeten anar al fons sobre el que estan intervenint, desvetllen possibles errors o falsos coneixements, i incentiven la seva curiositat. Construeixen coneixement significatiu al temps que guanyen en consciència dels efectes de certes maneres de procedir (relacionades amb les temàtiques dels projectes).

“He après coneixements que abans no tenia perquè no em donava compte que hi havia tants factors en l'aspecte del reciclatge. M'he adonat que qualsevol error en l'aspecte de la brossa pot tenir un impacte gegant a l'hora de reciclar” (Grup de discussió, IES Dr Puigvert)

“També m'ha agradat que hem pogut mirar més a fons i examinar-ho millor també per lo de les sortides i també perquè hem sabut què estàvem fent” (Grup de discussió, IES Dr Puigvert)

També guanyen en consciència de què les petites accions també compten, i de la importància de tenir pensament crític i propi.

“Jo el que he après de l'experiència en aquesta cosa és que no importa si només ets una persona, que les seves accions o el que faci compta. I que no només perquè sentis impotència de que el que estàs fent no reporta un gran canvi” (Grup de discussió, IES Dr Puigvert)

“Pensament crític ja que, de vegades rebem molta desinformacions o moltes coses [...] que el nostre medi extern ens pot influenciar moltíssim, ja poden ser els nostres amics o el que veiem per la tele o qualsevol cosa, i crec que, en

alguns moments o algunes situacions, és important que nosaltres ens parem a pensar "jo de veritat, què penso respecte aquest tema?" o "ho estic fent bé?", o sigui, parar-te a pensar una mica després de rebre tantes coses [...] Saber quina és la teva opinió de veritat" (Grup de discussió Sant Andreu)

Tot això produeix canvis, a nivell personal i de societat, no importa si són petits. Guanyen en responsabilitat, creixen com a persones, s'enriqueixen en valors:

"He guanyat consciència, responsabilitat i coneixements, i, gràcies a això, m'he adonat dels canvis que he de fer a l'hora de reciclar i poder explicar-li a la gent que no sap d'aquest tema el que està passant" (Grup de discussió, IES Dr Puigvert)

"Jo ho he fet més de manera generalitzada però coincideixo amb la majoria de coses que han dit els meus companys. I jo el que he posat és que obtindria una experiència solidària i podria veure diferents punts de vista, i empatitzar" (Grup de discussió Sant Cugat)

L'anterior produeix satisfacció en veure els resultats de l'ApS, també per les seves possibilitats de difusió, el que novament retorna en estímul per a participar a nous projectes:

"La gent s'ha conscienciat i també que quan ho has fet amb els de la classe i amb les altres persones et sents més a gust perquè saps que estàs fent una cosa bé per el poble" (Grup de discussió Puig-Reig)

Dins d'aquest aspecte, es destaquen també com a positives les pràctiques on es coneixia gent nova i diversa.

"El projecte aquest et permet conèixer a gent nova i diferent, i sobretot d'edats diferents a les que normalment et relacions que són de la teva edat" (Grup de discussió, Sant Cugat)

En un altre sentit, varis alumnes consideren positiu la presentació inicial on se'ls va explicar què era l'ApS i se'ls va descriure els diferents projectes, així com la seva bona organització.

"El meu avantatge és que la presentació que van venir a fer l'Es i l'Ev del que era el servei i tal, així podíem veure com es feia, què era i tal" (Grup de discussió, Sant Cugat)

"Jo he posat igual que l'O ja que des del principi estava bé planejat i tot" (Grup de discussió, Sant Cugat)

Les fortaleces dels projectes d'ApS són, al mateix temps, raons per desenvolupar-los i a l'inrevés. I unes i altres estan plenes de valors, i això és destacat per les i els adolescents com a desenvolupament i creixement personal.

4.2 Aspectes a millorar

Els dos aspectes a millorar més freqüentment esmentats són el temps i la continuïtat dels projectes, i l'increment de dinàmiques i activitats lúdiques durant el desenvolupament del projecte. Varis alumnes en tots els grups han comentat de forma reiterada que un trimestre és insuficient per treballar l'ApS i que, per tal que els valors i el treball s'interioritzi correctament, és necessari fer sessions de recordatori i seguir amb el projecte durant tot l'any o, fins i tot, donar-li continuïtat en cursos posteriors.

“Molts cops és un projecte que fem només durant un trimestre. Aleshores, estàs treballant constantment per a una cosa i al final només la gaudeixis o la vius un dia. Doncs potser podríem fer al llarg de tot el curs i anar repetint” (Grup de discussió, Sant Andreu)

“Tot això doncs si ho haguessis fet repetides vegades, pot ser un cop al trimestre haguessis aprofitat més l'experiència i haguessis pogut enfortir més aquests valors” (Grup de discussió, Sant Andreu)

“Potser, buscar una manera d'allargar-ho o poder-ho traspasar a l'any següent, que coneguin la teva experiència, compartir-la perquè segueixin amb el projecte en comptes de potser fer un de diferent sempre seguir un projecte lineal i poder passar el testimoni a la següent generació” (Grup de discussió, Sant Andreu)

És important també tenir cura del tancament dels projectes en el sentit que no sigui radical. Encara que, per diverses raons, no sigui possible estar en contacte amb les persones o entitat amb què s'ha treballat i s'ha fet el servei, sí es pot seguir tenint-lo present al llarg del curs, recordant, parlant-ne o reflexionant sobre les aportacions.

“Perquè estàs treballant un tema, matxacant-lo durant tres mesos i de sobte pum s'ha acabat, ja no en tornes a parlar-hi o no tornes a fer-ho a no ser que facis jornades com aquesta o ho parlis amb els tutors o així. És com que tot para molt sobtat i el projecte de sobte queda enlaira” (Grup de discussió, Sant Andreu)

Igualment, els i les adolescents expressen a tots els grups la idoneïtat de realitzar més dinàmiques i activitats de caràcter lúdic. L'estructura d'algunes xerrades o

sessions van resultar poc motivadores i els alumnes proposen augmentar la participació i el dinamisme per fer-les més interessants i útils.

“Fer més classes o sessions participatives i no tant llargues i fer més sessions lúdiques com la sortida a la planta de compostatge” (Grup de discussió, IES Dr Puigvert)

“Que hi hagi més dinàmiques i el mateix de les xerrades, i també amb més jocs perquè així els que escolten puguin entendre millor i participin, i les sortides” (Grup de discussió, IES Dr Puigvert)

Un altre aspecte a millorar és el del treball en xarxa. Partint de la necessitat de difondre el projecte i no deixar-lo tancat de forma definitiva, alguns alumnes proposen fer trobades amb altres instituts per compartir projectes i experiències.

“És el que han dit: parlar amb altra gent, ja sigui amb altres escoles o d'altres edats perquè aquest projecte sigui per altres escoles, per exemple que fos una activitat de dilluns a divendres doncs que diferents escoles vagin, una el dilluns, l'altra el dimarts” (Grup de discussió, Sant Andreu)

Per altra banda, alguns i algunes adolescents van expressar que la manca de claredat en les indicacions durant el projecte i en la seva presentació van dificultar la seva realització i comprensió. Que el projecte d'ApS estigui organitzat ajuda a dur-lo a terme i a extreure'n aprenentatges.

“Más soporte, como hacerlo más real, [...] que todo esté claro” (Entrevista Jove A Cicles)

En relació a aquest aspecte organitzatiu, i fent menció dels i les adolescents que feien el projecte dels deures a Sant Cugat, un element a millorar hauria estat el retorn de la seva tasca com a “professors/es” ja que això no els permetia entendre el seu aprenentatge ni el procés d'avaluació.

“M'agradaria aclarir això de que hi ha com bona organització, però al mateix temps hi ha mala organització. Hi havia una bona organització de com s'han muntat les classes, el Meet [...] però mala organització en el sentit del que havíem dit de que no ens havien ensenyat com havíem de fer una classe, no sabíem gestionar-la, moltes vegades perdíem el temps” (Grup de discussió, Sant Cugat)

“Primer de tot que era un projecte avaluable, o sigui, ens ho van presentar com algo que tindríem una nota i jo entenc que per una part ens ho fa prendre més en serio, però per l'altra a mi mai m'han vist fent una classe. Mai han entrat

ningú a la nostra classe a veure com fèiem la classe i no sé com ens hauran avaluat” (Grup de discussió, Sant Cugat)

Pel que fa a l'avaluació del projecte, alguns/es alumnes també del grup de Sant Cugat van considerar que el factor de l'obligatorietat no encaixava amb la naturalesa del projecte comunitari. Molts van trobar a faltar la possibilitat d'escollir el projecte, fet que, segons ells i elles, disminuïa la motivació i dificultava la realització de les sessions ja que hi havia alumnes que participaven desmotivats.

“Jo crec que si volen que fem treball comunitari i nosaltres com a voluntat pròpia ajudar als altres no ens haurien d'obligar. És com que s'estan contradient, si volen que sigui un servei comunitari hauria de ser perquè jo vull fer-ho” (Grup de discussió, Sant Cugat)

“M'hagués agradat que haguessin hagut diferents opcions i haver triat la que m'agradava més. Així hi hauria més motivació jo crec” (Grup de discussió, Sant Cugat)

“Perquè el que ens passava era que hi havia alguns alumnes que sí que tenien ganes i volien aprendre, i després hi havia el típic pesat que estava allà emprenyant i no deixava fer classe. Llavors és com, si veien que hi ha alumnes que no aporten res i que tampoc ho volen fer, que no ho facin directament perquè no aportaven res” (Grup de discussió, Sant Cugat)

Finalment, la difusió dels projectes i les activitats és un altre aspecte que comenten necessari de millorar. Varis adolescents en els diferents projectes proposen l'ús de les xarxes socials, l'edició de vídeos i l'ús de cartells per a compartir i atraure la participació de la comunitat, així com per donar a conèixer els projectes que s'estan realitzant.

“Comunicar-ho d'una altra manera per saber què estem fent i el que volem millorar” (Grup de discussió Puig-Reig)

“Ser creatiu per convidar al públic a animar-se a implicar-se en el projecte (Grup de discussió Puig-Reig)

“La promoció de les activitats, perquè pot ser fins i tot que hi hagués un departament que fos només de la promoció, perquè en moltes ocasions les activitats que fèiem no arribaven a tanta gent perquè no es podia fer una promoció molt gran per xarxes socials o el que fos, i que hagués estat molt més útil si hagués arribat a més gent” (Grup de discussió, Sant Andreu)

El caràcter voluntari dels projectes d'ApS és una de les seves forteses i caldria preservar-lo per a mantenir els seus grans efectes formatius. Precisament per ser una eina tan educativa, que els projectes tinguin una durada màxima de temps, es continuïn, en diversos sentits, d'un curs a un altre, i es doni a conèixer a tota la comunitat aquesta metodologia per a què també hi participi, són altres dels seus suggeriments. Igualment és necessari vetllar per la clara organització del projecte i incrementar el treball en xarxa amb altres agents de la comunitat.

5. Tecnologies digitals

5.1 Recursos emprats

Dels recursos tecnològics emprats, els més comentats han estat els relacionats amb el treball en xarxa: Classroom, Zoom i Meet. Alhora, moltes de les funcions que ofereix *Google Chrome* també s'han utilitzat amb freqüència: Google forms, Drive i Presentacions de Google. Després, cada grup ha utilitzat aplicacions determinades segons els seus projectes: Mapaton, App Lego, Kahoot, Too good to go i Canva. Finalment, les aplicacions d'Instagram i Whatsapp també s'han fet servir amb assiduitat aquesta última per estar en contacte amb el grup i el professorat.

“Ens comunicàvem pel WhatsApp i amb els professors pel correu. Les fotos les penjàvem al Classroom, després ens les imprimien els professors i un cop impreses vam fer els cartells” (Grup de discussió, Puig-Reig)

5.2 Enfocament i ús de les tecnologies digitals

Les tecnologies digitals van tenir un paper facilitador en la realització de tots els projectes. La majoria de grups han comentat com aquestes eines els van ajudar en les diferents fases o aspectes dels seus projectes: recollida i cerca d'informació, contacte amb la realitat, i exposició i difusió del projecte. Tot i que cada projecte tenia la seva línia de treball, l'alumnat va trobar en les tecnologies digitals un recolzament important a l'hora, sobretot, de difondre el seu treball i conscienciar a la comunitat.

“Potser sense la tecnologia no ho haguéssim pogut aconseguir ja que hi ha coses que hem hagut de fer que hem necessitat ordinador o diferents aplicacions” (Grup de discussió, Puig-Reig)

“Van servir-nos molt per explicar el projecte, als més petits era un suport visual. A la vegada, els ajudava a entendre més de què anava el projecte” (Grup de discussió, Sant Andreu)

“Nadie los conocía, nadie conocía ese aspecto de las Planas. Entonces allí entramos nosotras: hicimos una exposición y un documental” (Entrevista, Cicles)

“També ens van servir per mostrar els problemes però de manera molt més visual i creativa, i amb missatges que són més directes i fàcils d'entendre per la gent” (Grup de discussió, Sant Andreu)

S'han adonat també del seu potencial per a introduir canvis en els hàbits de consum que els facin sostenibles.

“Potser hagué estat bé que indaguéssim més en les aplicacions aquestes del menjar. Hi ha gent que no sap que vas a una pastisseria o qualsevol cosa, quan fan un pastís si no els hi compren aquell dia ho llencen. Si utilitzéssim més aquest tipus d'aplicacions, en comptes de comprar coses que potser surtin més cares, podem comprar-ne de més barates i així no les llencen” (Grup de discussió IES Dr. Puigvert).

5.3 Paper de les tecnologies digitals en relació a la participació i formació ciutadana

Com hem dit al punt anterior, l'alumnat considera que les tecnologies digitals són una eina fonamental per l'adquisició de coneixement i obtenció d'informació relacionada amb el seu entorn, tan proper com llunyà. Estar informats/ades i conèixer la realitat és una primera condició per a la participació ciutadana. Gràcies a l'accés que els dona Internet i les xarxes socials, poden conèixer altres realitats, experiències i problemàtiques. Al mateix temps, les tecnologies digitals no els donen únicament accés a informació, sinó a connexions interpersonals i comunitàries. Als alumnes que van realitzar vídeotrucades amb Palestina, els va permetre conèixer i comprendre una realitat desconeguda.

“Poder-nos comunicar amb Palestina perquè no haguéssim pogut connectar amb Palestina i ha estat bé per saber què passava allà i diferents punts de vista. Sense tecnologia no ho haguéssim pogut fer” (Grup de discussió, IES Dr Puigvert)

“Jo crec que la tecnologia ens ajuda a ser més ciutadans i ciutadanes perquè podem tenir més informació del que està passant o ens vam enterar de més coses que si, per exemple, no tens instagram potser no t'enteres de que està passant alguna cosa, de que s'està distribuint algun missatge [...] fins que al cap d'uns dies potser t'ho diu algú” (Grup de discussió, Puig-Reig)

En segon lloc, destaquen les facilitats de difusió que ofereixen i d'adaptar format i contingut segons el públic al que es dirigeixen, el que pot resultar en un increment de la participació ciutadana, com va ser el cas d'aquest jove:

“Y yo creo que la gente nueva que fue allí sí que se ha podido incluir más en la participación ciudadana de las Planas. Eso sí que pasó, que me lo dijeron... En plan, que estaban teniendo más gente que iba a l'Espai” (Entrevista, cicles)

En tercer lloc, el coneixement que s'adquireix pot ser compartit, denunciat i divulgat a través d'aquestes mateixes vies. La participació requereix de l'acció comuna, compartida.

“Perquè la gent podria haver sigut més d'escola o també de l'hospital, per exemple, que ens donés idees d'algunes maneres de resoldre alguns problemes que teníem allà” (Grup de discussió, Sant Andreu)

Segons han dit els i les adolescents, des del paper facilitador de les tecnologies digitals per a l'accés a la informació i la comunicació, es pot activar àmbits fonamentals de la participació i la formació ciutadana com són el coneixement crític i les accions compartides.

6. Elements clau, nous sentits dels ApS

Un dels aspectes a destacar per futurs projectes d'ApS torna a ser l'augment del temps i la continuïtat per realitzar els diferents projectes. Com ja s'ha mencionat, els alumnes reclamen projectes més llargs ja sigui a nivell del curs o durant els diferents anys de formació. Al mateix temps, alguns proposen l'ApS com un tema transversal als diferents cursos de forma que tot l'alumnat faci projectes amb temàtiques interrelacionades.

“Es podria fer, per exemple, els de primer d'ESO les deixalles que estan a terra doncs un projecte d'això, els de 2n d'ESO dels grafitis, els de 3r d'ESO de les caques dels animals per allà al carrer... Diferents cursos i diferents temes” (Grup de discussió, Puig-Reig)

De la mateixa forma, també es proposa la idea de convertir els treballs de síntesi en espais de participació ciutadana. És a dir, aprofitar l'existència d'aquesta assignatura per promoure treballs de caire social que incorporessin parts pràctiques i propostes de transformació social.

“O quan fem el treball de síntesi, que sempre en fem algun, a més de fer un treball sobre alguna cosa podríem fer un projecte per millorar” (Grup de discussió, Sant Cugat)

Finalment, l'alumnat entén l'ApS com un projecte que hauria d'expandir-se fora de l'àmbit de l'educació reglada. En aquest sentit, proposen l'impuls d'aquest tipus de projectes en diferents etapes del desenvolupament des de la infància fins l'adulthood.

“Mola i potser aquest tipus de coses que són les que heu fet vosaltres s'haurien de fer des de més petits o si és de la nostra edat amb molta més gent. Que es conscienciés a tothom, no només a persones que som d'un institut. Per exemple anuncis o així, que no fossin el mateix discurs sempre [...] que fos una cosa diferent, que cridés l'atenció” (Grup de discussió, IES Dr Puigvert)

2.2. Entrevistes amb les referents dels projectes d'ApS

1. Representacions

1.1 Representació de l'aprenentatge servei

La majoria de referents entrevistats/des conceben l'ApS com una experiència de gran valor pedagògic que permet a l'alumnat adquirir uns coneixements determinats i posar-los en pràctica retornant quelcom a la comunitat. En aquest sentit, varis docents coincideixen en que els projectes d'ApS proporcionen espais d'aprenentatge significatiu al connectar directament la teoria del que treballen a l'aula amb les seves possibilitats d'aplicació, que, a més, reverteixen sobre l'entorn per a millorar-lo. Es treballa a partir de la realitat i s'acaba millorant aquesta mateixa realitat.

“Per molt que jo els digui i els repeteixi quan ells ho viuen, quan veuen que durant una hora i mitja la robòtica fa que el malalt s'oblidi que ho està o que està a l'hospital o en aquell entorn i passa una estona agradable, és que per mi té tot el sentit del món.” (Entrevista Sant Andreu)

“Una experiència molt vivencial, teoricovivencial perquè tens una part de teoria però ho poses en pràctica. I crec que és així com s'aprenen les coses o que almenys és un aprenentatge al 100% perquè no només ho estic fent teòricament sinó que ho poso en pràctica i, a més, ho explico i ho replico ja sigui a la meua família, a la comunitat de veïns i veïnes o altres entorns que estan al barri o al territori.” (Entrevista ACP)

“Per a mi l'ApS és una oportunitat d'aprenentatge participatiu amb els nois i noies a l'aula que permet donar sentit i donar un valor afegit a allò que els nois i noies aprenen. Perquè no ho aprenen només per saber-ho ells, sinó que els permet mobilitzar competències, habilitats socials, [...] habilitats comunicatives... que acaben en el fons revertint i millorant a l'entorn d'una persona concreta o d'un col·lectiu.” (Entrevista Sant Andreu)

A més, els projectes d'ApS proporcionen valor afegit als aprenentatges dels i les adolescents perquè els afecta a totes les seves dimensions (cognitiva, afectiva, valorativa, comportamental), al temps que beneficia també l'entorn o una persona en concret, dotant així de sentit profund al que aprenen. És, també, una metodologia totalment inclusiva, en la que cada persona pot contribuir des de les seves capacitats, oberta a totes les contribucions. És una oportunitat per a què els i les adolescents descobreixin, tal vegada, els seus talents i habilitats, i també per a què altres agents amb els que interaccionen (professorat, família, comunitat veïnal) canviï la perspectiva que tenen d'ells/es.

“Una metodologia pedagògica amb un valor afegit brutal i, a més, molt inclusiva. Jo penso que nosaltres com a orientadores ens agradava molt l'ApS perquè permet arribar a alumnes [...] t'allunyes una mica del tema continguts, no és tant acadèmic i té cabuda qualsevol alumne i això ajuda molt. També connecta amb tema de talents dels alumnes, el tema dels valors, veus els alumnes des d'una altra perspectiva. Potser aquell alumna que acadèmicament no és tant bo i després el veus a la llar d'avis o explicant un conte a un nen petit, el veus acompanyant a un alumne de primer o dinamitzant un pati dels de primària i et dona una altra perspectiva.” (Entrevista Sant Cugat)

En un altre sentit, l'ApS es percep com una oportunitat per ampliar l'escenari educatiu i crear sinergies amb altres serveis, espais i comunitats del territori que, d'altra forma, serien difícils de connectar.

“L'ApS és una manera de crear una comunitat educativa molt més àmplia, molt més extensa segurament que el que com a ciutadania estem habituats i com entitats poder entrar a les aules d'una manera constant.” (Entrevista Sant Andreu)

“I per a nosaltres és una oportunitat immensa de poder aprendre i de poder practicar coses que potser si no, no podríem. A part de la relació amb l'entorn i això, que la gent vaig coneixent el FPI, sàpiguen el que és i tot això.” (Entrevista FPI Sant Cugat)

En definitiva, aquesta metodologia es presenta com a experiències de creixement personal i millora de la comunitat.

1.2 Representació de participació ciutadana

Els i les professionals de l'educació entenen que la participació ciutadana és aquella que neix de la implicació directa de l'individu dins la comunitat. A l'entorn local, aquesta implicació es realitza a través de la participació en els processos de presa de

decisiones i d'accions col·laboratives sobre aquelles realitats socials que afecten de forma més o menys directa a la comunitat, per a transformar-les. En paraules d'una de les persones entrevistades, en realitat és la participació ciutadana la que dona sentit i significat a la democràcia, i, en paraules d'altra, *"la manera de fer política (...), és política en si"* (Entrevista ACPD).

"És la manera de teixir xarxes i de seguir participant i prenent decisions del que vulguis que es faci en el teu territori, ja sigui al teu barri, el teu districte, la ciutat... [...] el pilar al final des d'on s'hauria de sostenir una democràcia més directa, més participativa. Entendre que el sistema democràtic no es basa en anar a votar quatre dies, sinó que també des de la participació ja sigui en entitats, en moviments veïnals... en els teus actes del dia a dia és una manera de fer la democràcia i de construir també les societats en les quals es creu a nivell individual i col·lectiu." (Entrevista ACPD)

Al mateix temps, la participació ciutadana es representa a través de valors i actituds relacionades amb la solidaritat, l'empatia, el compromís, el respecte, la justícia social i el sentiment de pertinença. Alhora, es destaca la identitat ciutadana, entesa com la identificació d'un/a mateix/a com a part activa de la societat que pren consciència, pensa de forma crítica i realitza accions per transformar col·lectivament allò que es considera perjudicial i/o injust.

"Una mica empatitzar amb el món és l'objectiu principal o el valor principal que s'enduen, aquesta capacitat de les petites coses que jo faig, sumades tenen pes." "Com a ciutadà, formes part d'una societat i et formes com a un ciutadà més crític o, al menys, amb més consciència. Això per mi és participació, com jo entenc la participació, com m'agradaria que es fes. No tant des de "jo voto" o "jo opino", sinó "jo hi participo realment" i aporto una part pràctica [...]" (Entrevista IES Dr Puigvert)

"(...) ser agent actiu de la teva realitat." (Entrevista Sant Cugat)

Per a una persona entrevistada, la participació dels i les adolescents al seu entorn és una via per a retornar a la societat quelcom del que els ha donat.

"Jo també volia afegir que jo penso que els alumnes que participen en aquests tipus d'activitats en el fons tenen una certa part de retorn a la societat d'allò que els hi ha donat. És a dir, la societat els ha permès arribar on són, tenir uns estudis, uns coneixements... doncs fer un retorn per millorar alguna cosa a la societat." (Entrevista Sant Andreu)

1.3 Representació de ciutadania activa i compromesa

Els i les docents entenen que la ciutadania activa i compromesa és aquella que, més enllà d'estar informada, és conscient del que passa al seu entorn i realitza accions individuals i col·lectives per a transformar-lo. En aquest sentit, és també un indicador de l'autonomia i la responsabilitat de la persona

“Que sigui l'alumnat des de la seva pròpia autonomia sigui conscient que pot proposar actuacions per millorar una problemàtica que hem estat treballant i sóc jo amb el meu grup de persones qui fa aquesta proposta, qui la pensa i qui la porta a la pràctica. Autonomia podríem dir, capacitat de dir "ei, no esperis que em donin les solucions des de fora, tu pots proposar-les i portar-les a terme.” (Entrevista ACP)

“No veure passar la pel·lícula i viure-ho com a propi el que està passant en el teu entorn més proper i que pots fer alguna cosa per canviar-ho.” (Entrevista Sant Cugat)

“La ciutadania activa i compromesa és tota aquella part de la ciutadania que mira una mica més enllà del seu nas i es preocupa per problemes globals i intenta posar cullerada per resoldre aquests problemes globals i no es queda només mirant les coses, sinó que intenta posar el seu granet de sorra per millorar-les.” (Entrevista IES Dr Puigvert)

Alhora, es té en compte que aquest compromís ha de néixer en una relació bidireccional en la que el o la ciutadana es senti valorat/da i part de la comunitat.

“També sentir-te valorat perquè si no t'hi sents tampoc pots aportar gaire. Aleshores que et tinguin en compte o que puguis dir alguna cosa sempre és important per fer-ho millor tot.” (Entrevista Puig-Reig)

1.4 Relació entre ApS i Participació ciutadana

Els/les docents destaquen que el nexa entre l'ApS i la participació ciutadana prové del vincle que es crea entre l'alumnat i l'acció que es realitza dins la comunitat. Com s'ha dit en el primer apartat, la relació sorgeix de l'aprenentatge significatiu que es genera quan els i les adolescents veuen la relació entre la teoria i les implicacions pràctiques, solidàries i comunitàries que pot tenir.

“Per a mi el vincle que això té amb l'ApS també és com aquest acompanyament a l'alumnat a que passi a l'acció, a que entengui que des de l'acció, des de la participació pot donar resposta a temàtiques que li preocupin o que senti a prop, que li criden.” (Entrevista ACP)

“En tot aquest procés de l'ApS, de fet en sí és un projecte de connexió amb això que deies, n'és l'objectiu principal. Crec que en el fons la part de servei és en sí la ciutadania activa.” (Entrevista IES Dr Puigvert)

Al mateix temps, es destaca, com a previ a la participació, la importància del coneixement, i en aquest sentit l'ApS proporciona ambdós espais: d'aprenentatge i de participació, tant dins com fora de l'aula.

“Jo penso que per participar has de conèixer. És com tot: les tradicions, la cultura... No l'estimes si no la coneixes. I en aquest cas el mateix, l'alumne no pot participar si no coneix. I si ho fa sense conèixer ho farà malament.[...] Se n'adonen que la participació sense coneixement és una participació buida i és interessant també.” (Entrevista Sant Cugat)

2. Aprenentatge servei

2.1 Raons per a implementar l'ApS

Un dels motius més destacats per implementar i/o mantenir projectes d'ApS és la potencialitat d'aquests per ampliar la comunitat educativa. Varis professionals identifiquen en l'aprenentatge servei una oportunitat per obrir el teixit educatiu i crear sinergies entre els centres, les famílies, les entitats, la comunitat veïnal i la resta d'agents i serveis del territori. En aquest sentit, es destaquen també els beneficis que generen aquestes relacions en els i les adolescents que participen.

“El servei permet, és el que deia l'AS, sortir de l'institut o de l'escola i conèixer els seus veïns i veïnes, conèixer la gent gran del teu barri o del de l'institut, conèixer altres persones i establir relacions i establir més enllà de la teoria, del que t'ensenyen els llibres. És una realitat viva i això crec que marca molt.” (Entrevista Sant Andreu)

“(...) aquesta visió més d'entendre que les comunitats educatives necessitaven una sortida dels seus espais, de la seva pròpia comunitat i vincular-se amb el barri, entendre que aquesta vinculació territori-comunitat educativa es podien explorar noves maneres de treballar els aprenentatges que estan fent amb l'alumnat.” (Entrevista ACPP)

Paral·lelament, l'ApS s'identifica com un projecte que aporta grans beneficis personals. Per una banda, permet treballar aspectes menys acadèmics i més competencials que afavoreixen la identificació i descoberta de fortaleces. Això, juntament amb la vivencialitat del projecte, facilita que els i les adolescents se sentin reconeguts, com ja s'ha recollit al punt de Representacions de l'ApS, i que, per tant,

millorin la seva autoestima. Al mateix temps, la tipologia d'activitats que proporciona l'ApS resulta beneficiosa per generar espais de treballs inclusius que permetin trobar cabuda a tot tipus d'alumnat, com ja s'havia indicat al punt anterior.

“Realment tothom pot sumar d'alguna manera i aquells que són, entre cometes, “desastres acadèmics” resulta que amb l'ApS moltes vegades surten reforçats, la seva autoestima surt treballada i veuen que “són capaços de” [...]. És un vestit a mesura que tothom se'l pot posar i sortir guanyant amb l'ApS.”
(Entrevista Sant Andreu)

“Vam veure això: que realment funcionava en el sentit que feia que els nanos vinguessin a classe que això en FPI és molt important [...] perquè és un tipus d'alumnat que fàcilment es desvincula. I potser no venien sempre però el dia que havien d'anar a l'escola venien tots, puntuals, súper implicats... Ostres, doncs vam veure que els hi estàvem donant un valor afegit. A part, les valoracions que feien els nanos: eren una de les coses més xules que havien trobat que fèiem al curs.” (Entrevista FPI Sant Cugat)

“Jo crec que la fortalesa és que estàs millorant l'autoestima d'aquests xavals, els estàs dotant d'una experiència d'èxit quan venen de moltes experiències de fracàs i, per tant, estàs fent que se sentin millor i que puguin veure que són més útils. (Entrevista FPI Sant Cugat)

Per altra banda, aquest reconeixement no només es dirigeix cap a dins, sinó també cap a fora, millorant la percepció que pot tenir la comunitat del jovent i modificant actituds envers aquests. Els i les adolescents aprenen a relacionar-se amb altres membres de la comunitat que no formen part dels seus grups habituals, i aquest aprenentatge segurament roman i els servirà en el futur.

“Va ser una manera també que els pares ho veiessin diferent, i vulguis que no eren veïns del barri i bueno ens va ajudar a canviar la imatge d'aquests joves.”
(Entrevista FPI Sant Cugat)

“El servei permet, és el que deia l'AS, sortir de l'institut o de l'escola i conèixer els seus veïns i veïnes, conèixer la gent gran del teu barri o del de l'institut, conèixer altres persones i establir relacions i establir més enllà de la teoria, del que t'ensenyen els llibres. És una realitat viva i això crec que marca molt.”
(Entrevista Sant Andreu)

“És el win-win [...] això per ells és súper guai i, normalment, generen vincles afectius i això també és brutal. Poder generar vincles afectius amb gent que no

són del seu grup habitual. Si ho han fet un cop potser al cap d'uns anys se'n recorden i ho tornen a fer.” (Entrevista FPI Sant Cugat)

Finalment, i relacionat amb el vincle que es genera amb la comunitat, l'ApS permet que els i les participants, adolescents i professorat, adquireixin consciència de la realitat gràcies al contacte directe amb entitats, grups i ONG que expliquen en primera persona les problemàtiques que els travessen. Aquest fet facilita el desenvolupament del pensament crític, l'empatia, la responsabilitat i la solidaritat. I en el cas concret dels projectes a uun dels territoris, el/la docent destaca les possibilitats de l'ApS per despertar l'empatia i la implicació en un col·lectiu d'adolescents que, en paraules de el/la docent, “viu en una bombolla socioeconòmica”.

“El perfil d'alumnat que tenim és un tipus de jove que li entra molt la informació, que té molt coneixement però és un jove una mica "apalancat", un jove poc implicat i, fins i tot, viu en una mena de bombolla socioeconòmica, fora de les necessitats que hi ha al món i de la realitat de l'entorn proper i sí que vèiem que els valors o determinats coneixements i estratègies o habilitats, les possessin en pràctica.” (Entrevista Sant Cugat)

“Coses que han vist a la classe d'història de socials i els hi entra per una orella i els hi surt per una altra, però que entenguin el perquè, el context històric i geogràfic i que això serveixi per després iniciar una campanya. Suposo que ells veuen la utilitat de l'aprenentatge que estan fent.” (Entrevista Sant Cugat)

2.2 Dimensions de la persona en què l'ApS incideix

Les accions i experiències que els projectes d'ApS generen, activen una gran quantitat d'habilitats, competències i valors tant a nivell individual com grupal, que, al temps, reverteixen unes sobre les altres. A nivell individual, es destaca l'ApS com un projecte que incideix en l'autopercepció de qui el duu a terme, concretament en relació a l'autoestima.

“Jo crec que la fortalesa és que estàs millorant l'autoestima d'aquests xavals, els estàs dotant d'una experiència d'èxit quan venen de moltes experiències de fracàs i, per tant, estàs fent que se sentin millor i que puguin veure que són més útils.” (Entrevista FPI Sant Cugat)

Ahora, les i els docents destaquen aspectes vinculats al compromís i la proactivitat. A través de l'ApS, els i les adolescents es fan conscients del seu paper com a ciutadans i agents transformadors. Se senten protagonistes, i en veritat ho són. Gràcies a les activitats que desenvolupen, al coneixement d'altres propostes i al

resultats d'aquestes, les i els participants visualitzen les possibilitats de canvi que poden sorgir de les seves iniciatives.

“El dia que anem a treballar a l'escola ells saben que això és molt important, que no és una feina per a nosaltres sinó que tenim un compromís i venen tots”
(Entrevista FPI Sant Cugat)

“Jo crec que en la línia que ha dit el J, és aquesta actitud de ser protagonista, de creure-t'ho que les coses es poden canviar. Tu tens una capacitat d'acció, encara que sigui un granet de sorra, de fer alguna cosa. En relació a això, la meva experiència ha sigut amb aquest projecte, a mi m'ha sorprès moltíssim. No m'imaginava que fos tant ràpid i tant manifest un canvi dins dels nois i les noies.” (Entrevista ACPP)

“Jo penso que els hi va bé perquè els hi fas qüestionar coses i, malgrat siguin adolescents [...], estan molt conformats, els hi han fotut molts pals i que ja estan molt esclafats. I és una mica: si voleu canvis, si voleu que les coses siguin diferents està a les vostres mans i ho heu de fer vosaltres, ningú us farà res.”
(Entrevista FPI Sant Cugat)

Aquest compromís es trasllada en un despertar més profund relacionat amb la presa de consciència. Els i les professionals veuen en l'ApS un espai molt potent per activar interessos i responsabilitats derivats del contacte amb realitats i experiències desconegudes.

“Sí que a molts els hi genera unes preocupacions que abans no tenien per desconeixement i crec que això és molt bo: que passin a preocupar-se de determinades coses que passen al seu voltant i que després, amb el seu dia a dia, intenten aplicar-les i les tenen presents.” (Entrevista IES Dr Puigvert)

Quan aquestes elements es traslladen al nivell grupal, s'activen valors com el de la solidaritat, l'empatia o el treball en equip.

“Els que eren més trastos, deien "ostres ara t'entenc quan no està quiet perquè fulanito quan se m'aixeca de la cadira i l'he de perseguir per la classe". Doncs mira això també és el que ens passa a nosaltres.” (Entrevista FPI Sant Cugat)

“Les vam fer de manera que cadascú posava la seva pròpia part, tenia la seva importància fent el seu cartell o la seva denúncia, però aleshores en comú tenien un eslògan, una estètica que havien de treballar junts per poder fer que fos igual. Clar, el treball en grup el pots considerar des d'haver creat una

campanya, però també s'entén que col·laborant entre tots ajudes a que facis millor el respecte pel poble” (Entrevista Puig-Reig)

L'anterior produeix quasi immediatament canvis significatius i profunds en els i les adolescents que han participat als projectes. Amb paraules d'una persona entrevistada:

“A mi m'ha sorprès moltíssim. No m'imaginava que fos tant ràpid i tant manifest un canvi dins dels nois i les noies.” (Entrevista ACPP)

Se'ls desperta la “consciència del civisme” (Entrevista Puig-Reig) en el doble sentit de formar part, en aquest cas, de la població i de ser agents formadors de la resta de persones del poble. El que és participació en el més ple sentit del concepte, i que continuem al següent apartat.

2.2.1 En clau de participació i formació ciutadana

En clau participativa i ciutadana, els i les docents entenen l'ApS com un espai amb grans possibilitats. Per una banda, es destaca el potencial del treball cooperatiu amb entitats i grups. L'ApS apropa els i les adolescents a realitats que els resulten alienes i els permeten empatitzar i aprofundir en aspectes del seu entorn tant proper com llunyà.

“Jo penso això, que els ajuda perquè fan coses que d'altra manera no s'haurien plantejat mai perquè normalment els nostres joves són molt de mirar-se al melic. Són molt egocèntrics i molt endogàmics, estan en el seu grupet i amb les seves històries i no es plantegen que hi pugui haver gent gran que munti un banc del temps. [...] Penso que és trencar els seus esquemes mentals, que a vegades són molt rígids i poder-se plantejar coses que d'altra manera no farien. I això com a ciutadans els permet millorar i els permet tenir una altra perspectiva.” (Entrevista FPI Sant Cugat)

“Veuen a la gent que hi treballa i els inspira. Bueno respecte la participació ciutadana.” (Entrevista Sant Andreu)

Finalment, aquesta metodologia de treball es considera útil en tant que potencia valors vinculats a la pertinença i a la connexió amb el territori, elements indispensables per una identitat ciutadana activa i compromesa.

“Hi ha un tercer que té a veure amb tot el tema social: desenvolupen valors de pertinença, de connexió amb l'institut perquè no deixen de ser representats a l'institut; de treball en equip perquè, clar, no és un esforç individual, estan en

grup. Jo he vist cooperació perquè el que tu fas m'ajuda a mi i el revés, i hem de complir tots.” (Entrevista Sant Cugat)

En definitiva, la mateixa naturalesa de l'ApS és la participació. El caràcter d'aquesta metodologia és un factor clau en comportar espais de participació tant dins com fora de l'aula.

“En els projectes d'ApS són participatius sí o sí. Vull dir, en primera persona doncs l'alumne i en la mesura que pots des del minut 0 tant amb la programació del projecte, com la pròpia execució com en el decurs del projecte són protagonistes i participen, i és un exercici de ciutadania activa que et permet fer una cosa molt xula que és subratllar el capital social que tenim a les aules.” (Entrevista Sant Andreu)

3 Perfil de ciutadà/na i valors

3.1 Valors que s'activen durant els projectes d'ApS

Un bloc de valors que s'ha mencionat de forma repetida és el relacionat amb l'autonomia, la proactivitat, el compromís i la responsabilitat que s'apliquen durant el desenvolupament dels projectes. Els i les docents coincideixen en què l'ApS permet realitzar aprenentatges en profunditat des de l'acció, tant a nivell de coneixements com d'actituds i valors. Aquests aprenentatges reverteixen en la mirada dels i les adolescents envers sí mateixos/es com agents de canvi, creient en les seves competències i possibilitats per a canviar la realitat. Així, l'ApS activa el seu sentit de la responsabilitat i del compromís, no només a nivell individual, sinó també a nivell grupal i per part del professorat, també des de la seva participació activa, tal com presentàvem a l'apartat anterior.

“Que sigui l'alumnat des de la seva pròpia autonomia sigui conscient que pot proposar actuacions per millorar una problemàtica que hem estat treballant i sóc jo amb el meu grup de persones qui fa aquesta proposta, qui la pensa i qui la porta a la pràctica. Autonomia podríem dir, capacitat de dir "ei, no esperis que em donin les solucions des de fora, tu pots proposar-les i portar-les a terme.” (Entrevista ACPP)

Aquests valors es relacionen directament amb el de la presa de consciència. Tots els professionals concorden en que l'ApS facilita un nivell de comprensió que va més enllà del coneixement i passa per la participació i la responsabilitat de qui sap el que és correcte i busca la manera de fer-ho.

“Agafen molta consciència, les persones que hi participen. I no només l'alumnat, també el professorat perquè també, parlant amb l'Ivan, ens han dit això, que totes les persones que hi participen són conscients del que estem treballant i la veritat és que potser seria aquest que et deixa l'ApS: que creus que pots canviar les coses. A vegades veiem que és súper gran i que no ho canviarem però treballant entre totes sí. Llavors jo crec que és aquesta habilitat de creure-t'ho, de sortir més perquè pots canviar coses encara que siguin molt petites.” (Entrevista ACP)

Per altra banda, també es destaquen valors vinculats a l'ajuda com la solidaritat i la generositat. Cada projecte permet apropar-se a una realitat desconeguda i generar vincles que desperten la motivació d'ajudar, col·laborar i contribuir en el benestar de l'altre.

“Jo destacaria la generositat perquè de fet l'alumnat més ben dit realitza un aprenentatge que no es queda en un o una mateixa. Podria passar en altres situacions a l'aula, sinó té un impacte més directe o més indirecte portes enfora del centre educatiu i això és una manera de obrir-te.” (Entrevista Sant Andreu)

Això es relaciona amb un altre valor molt destacat que és el de l'empatia i el seu conjunt de valors: escolta, comprensió, proximitat, flexibilitat, respecte, tolerància. Conèixer i, sobretot, treballar directament amb diferents persones i grups ajuda a què els i les adolescents adquireixin altres punts de vista. Aquesta metodologia de treball els permet, en moltes ocasions, sortir del seu marc de pensament i adquirir noves formes de veure i entendre la realitat que els envolta.

“Una mica empatitzar amb el món és l'objectiu principal o el valor principal que s'enduen, aquesta capacitat de les petites coses que jo faig, sumades tenen pes.” (Entrevista IES Dr Puigvert)

“El tema de l'empatia crec que és com a molt... Hi ha un abans i un després amb el projecte. Tu t'has submergit amb el projecte del caire que sigui, més medioambiental o més de caràcter social, però primer has empatitzat amb una realitat, amb un col·lectiu, amb unes persones...” (Entrevista Sant Andreu)

“Jo crec que el que més se'ls hi activa és el tema del compromís, del compartir; l'empatia, el posar-se al lloc dels altres, veure que hi ha gent amb la que potser no s'havien plantejat mai de treballar o d'estar i poden estar; el ser més tolerants; també ser més responsables, i més conscients d'allò que fan i dels resultats d'allò que fan. Jo crec que aquestes són les coses bàsiques que l'ApS aporta en els xavals.” (Entrevista FPI Sant Cugat)

Per últim però no menys important, els i les docents també mencionen els valors de la confiança, la corresponsabilitat i el treball en equip i la col.laboració. Els projectes requereixen de la comunicació, la coordinació i el compromís d'un conjunt de persones que busquen un objectiu comú. En aquest sentit, tant els i les adolescents com els docents i les entitats estableixen vincles de confiança i cooperació que els permeten assolir els objectius establerts.

"I després no sé com dir-ho però un punt de confiança i corresponsabilitat. O sigui, la sinèrgia que s'acaba establint de que una entitat et fa confiança per a tu, aposta per tu (jove o infant) per poder tirar endavant alguna cosa. I aquest vincle de confiança i corresponsabilitat compartida trobo que li dona aquest plus de valor afegit." (Entrevista Sant Andreu)

"He vist cooperació perquè el que tu fas m'ajuda a mi i el revés, i hem de complir tots." (Entrevista Sant Cugat)

"Treball en grup, treball en equip perquè és com s'han fet aquestes campanyes." (Entrevista Puig-Reig)

En definitiva, els valors que el professorat i representants de les entitats identifiquen als projectes d'ApS coincideixen, novament, amb les raons per a dur a terme aquesta metodologia i amb les seves fortaleses. Sens dubte, l'ApS es presenta com a una manera ben valuosa, mai millor dit, de desenvolupar valors socials i també personals.

3.2 Mecanismes per potenciar aquests valors

En primer lloc, es tracta de donar valor a la mateixa metodologia pel seu potencial formatiu, perquè es tracta, a més, d'una formació integral, que s'adreça a totes les dimensions de la persona -la cognitiva, l'emocional, la relativa a les actituds i els valors, i a la comportamental-. En això, és bàsica la presentació que de l'ApS realitzi el professorat. Una entrevistada ens ho referia detalladament:

"Primer movem els alumnes de quart al gimnàs, li donem valor a l'ApS i procurem que vingui fins i tot algun expert en l'ApS o algú per veure que és no és una cosa que ens haguem inventat i ens hem tret de la màniga, sinó que és una cosa molt important i, fins i tot, diu molt d'una persona que fa ApS o igual que si una persona fa de voluntari. Per tant, li donem el valor que té [...] Diem "Ei n'hem a donar-li valor a l'ApS". I aquí li comencem a donar nom als valors, "per què és molt important? Perquè activarem això, això i això, i quan tu siguis gran valoraran molt més de tu tots aquests valors que no pas a vegades tots els títols que tenim." (Entrevista Sant Cugat)

Seguidament, els i les professionals destaquen la importància de l'aterratge dels aprenentatges a través del contacte directe amb la realitat. L'equip docent valora molt positivament que l'alumnat conegui la utilitat i les implicacions dels seus projecte a través d'accions comunitàries i participatives fora de l'àmbit educatiu reglat i en l'entorn local.

“Han de ser projectes aterrats com a dit l'AS. Aterrats a la realitat pròxima i que no sigui abstracte, que les persones vegin que hi ha un servei, que hi ha una proximitat, que hi ha una implicació amb la proximitat barri/districte/ajuntament/hospital/casal d'avis...(Entrevista Sant Andreu)

“Per nosaltres ha estat fer l'activitat en sí el que ha activat tot això. Llavors, en el cas dels vídeos que era el nostre resultat, el producte final d'ajuntar les campanyes que van fer amb el photoshop i després narrar-les, locutar-les ells, això ho van passar per televisió de Puig-Reig i per ells va ser un reforç positiu veure-ho publicat. (Entrevista Puig-Reig)

Al mateix temps, es percep com indispensable que els projectes neixin- en la mesura del possible- de les propostes i inquietuds del grup. Aquesta implicació a nivell personal i de grup permet que els i les adolescents es sentin valorats i reconeguts per la comunitat, el que té un impacte directe en la seva autoestima.

“Era com deixar-los l'espai i dir "vale, què pensem?", "doncs creiem que la gent no sap que no és necessari menjar tanta carn" [...], "doncs, què voleu? Un taller sobre menjar vegetarià, per exemple?", "sí", "doncs anem a fer-ho". Deixar aquests espais a la reflexió de l'alumnat i propositius en que se sentin escoltats, és a dir, no seran propostes de les agafo, les recullo i les deixo en aquest document i fins aquí han quedat les propostes, sinó ara anem a portar-les a la pràctica.” (Entrevista ACPP)

“En primer lloc, crec que el treball per projectes va ser molt important perquè el fet de ser ells i elles els que realitzaven les accions, les investigacions, els qui feien les preguntes [...] aquest anar i tornar i la implicació que tenien elles cada dia de manera molt constant i molt directa, crec que això va ser molt important.” (Entrevista Sant Andreu)

A part, l'aspecte del seguiment i l'avaluació del projecte per part de l'alumnat també es considera rellevant en l'activació de valors. El fet de reflexionar, tant individualment com grupalment, sobre el que s'ha fet al llarg del projecte permet que els i les adolescents trobin sentit a la feina realitzada. I no només en els aspectes més tècnics o pràctics de l'activitat, sinó també en la part més personal, vivencial i emocional. En aquest sentit, alguns grups han aprofitat les tutories per aprofundir en habilitats

transversals com la comunicació, l'empatia i l'escolta activa, i per a aplicar mecanismes de metacognició.

“Lavors, si realment volem mobilitzar valors, volem subratllar què és allò que estem potenciant amb el projecte, crec que és important cuidar aquests temps de reflexió compartida. Potser en petit grup, potser alguna cosa més de caràcter individual, però poder donar un temps de qualitat amb això penso que ajuda. Ajuda a que els mateixos nens li puguin posar noms i cognoms a allò que senten i a allò que viuen.” (Entrevista Sant Andreu)

“Ja ho intentem perquè ja et dic a cada sessió, quan tornem seiem a la classe tots en grup i diem “què hem après? què hem aportat als altres? què ens ha aportat a nosaltres?”. Fem aquesta reflexió de com ens hem sentit, ho parlem, ho escrivim perquè és allò de quedi una mica. Ho parlem en grup, ho escrivim individualment.” (Entrevista FPI Sant Cugat)

Per aquestes vies, s'aconsegueix que l'alumnat senti el que fa, que cregui i confiï, tant en sí mateix com en les seves accions. Que se sentin protagonistes i sentin també el reconeixement de la comunitat.

“Jo crec que el sol fet de sentir-se part del grup, de la comunitat, sentir-se que estan reconeguts pel reconeixement per l'entorn. Això ja els ajuda a construir-se com a ciutadans.” (Entrevista Sant Cugat)

“Però quan fem una activitat sempre hi ha la pregunta de “com ens hem sentit?”, “com creus que s'han sentit els altres?”... Una mica, a través de... com que jo també els hi faig llengua, dotar de vocabulari perquè tinc molt alumnat estranger ara. A vegades no saps com poder explicar perquè no tens les paraules, però bueno... Treballem molt així.” (Entrevista FPI Sant Cugat)

Paral·lelament, la col·laboració amb entitats externes també es subratlla com un element important. Varis docents coincideixen en que el treball amb altres comunitats i la visita de professionals i referents externs aporten un gran valor pedagògic.

“Una entitat de fora la que fa la part d'aprenentatge i la que col·labora, pels nanos és bastant estimulant i jo crec que d'alguna manera fa que els quedi dins.” (Entrevista IES Dr Puigvert)

Finalment, un element que resulta handicap i propulsor alhora és el del temps. Per una banda, alguns docents han expressat que el fet de treballar durant un període relativament llarg els va permetre cultivar “ a foc lent” elements que van donar lloc a reflexions interessants. Però, tot i així, els espais quinzenals entre trobades

dificultaven l'assentament d'alguns aprenentatges i reduïa la motivació del grup. Per tal de resoldre aquesta dificultat, alguns docents compartien material audiovisuals de projectes anteriors per engrescar i mantenir l'interès dels i les adolescents.

“Això sí que a vegades és un handicap per tenir-los enganxats i motivats amb allò que estan fent i perquè no perdin el fil perquè clar els veig cada 15 dies. Doncs, hi ha una eina que m'ha anat molt bé, però clar és una eina que la pots utilitzar el segon any del projecte, que és ensenyar-los vídeos/fotos d'experiències dels anys anteriors. Perquè llavors, en el cas dels tallers per exemple als hospitals, quan els alumnes [...] aquests fotos i vídeos els vaig dosificant, no els hi ensenyo tots el primer dia. [...] em va molt bé perquè els alumnes no desconnectin i recordin allò que anirem a fer.” (Entrevista Sant Andreu)

Sintetitzant, els principals mecanismes per amplificar l'aprenentatge dels valors passen, primerament, per donar valor a la mateixa metodologia, el que implica que el professorat s'ho creu i confia plenament en el seu potencial. La tangibilitat dels projectes, per a la qual el partenariat és un element clau, que l'alumnat vegi els efectes de les seves accions, així com assegurar la participació de tothom a totes les fases del projecte són també mecanismes fonamentals. En darrer terme, destinar llocs específics per a la reflexió i presa de consciència.

4. Experiències i projectes d'ApS

4.1 Fortaleses

El que s'indica en aquest apartat està fortament associat amb el que s'ha exposat als de Representacions de l'ApS i Raons per a implementar-lo. Així, un dels elements més destacats pel personal docent en quant a fortaleses de l'ApS és el de l'aprenentatge significatiu. La majoria de professionals coincideixen en què els projectes d'aprenentatge servei proporcionen un espai de desenvolupament molt profund i potent. Concretament, els i les adolescents es troben amb projectes que els ajuden a aprendre d'una manera vivencial i directa; aquestes experiències els permeten treballar tota una sèrie de competències, habilitats i valors vinculats amb el creixement personal, el sentiment de pertinença i la participació ciutadana, entre d'altres.

“Que allò que fan té un sentit, no es queda a l'aire, té un significat.” (Entrevista Puig-Reig)

“Vull dir, en primera persona doncs l'alumne i en la mesura que pots des del minut 0 tant amb la programació del projecte, com la pròpia execució com en

el decurs del projecte són protagonistes i participen, i és un exercici de ciutadania activa que et permet fer una cosa molt xula que és subratllar el capital social que tenim a les aules.” (Entrevista Sant Andreu)

Un dels factors que contribueixen en aquest aprenentatge i que resulta interessant pels professionals és el de les intervencions fora de l'aula. El fet d'ampliar la xarxa educativa i treballar coordinadament amb entitats i altres grups és un valor afegit que resulta atractiu i motivador. El fet de posar en pràctica coneixements en entorns reals i no simulats converteix els projectes en espais de desenvolupament molt valuosos tant per als i les adolescents com per la resta d'agents.

“El principal punt fort és que són reals i no situacions irrealis o simulades com la resta d'aprenentatges de l'institut.”(Entrevista Sant Cugat)

“Tot aquest univers que es creava al voltant feia que l'experiència fos molt més immersiva, ja no només parlant de la matèria/tema en sí, [...] jo crec que l'aprenentatge era molt més profund.” (Entrevista Sant Andreu)

“El servei permet, és el que deia l'AS, sortir de l'institut o de l'escola i conèixer els seus veïns i veïnes, conèixer la gent gran del teu barri o del de l'institut, conèixer altres persones i establir relacions i establir més enllà de la teoria, del que t'ensenyen els llibres. És una realitat viva i això crec que marca molt.” (Entrevista Sant Andreu)

Els obre també a altres mons, a altres realitats que els són desconegudes, malgrat les tinguin a prop:

“Sobre connectar lo global amb lo local, jo crec que és molt molt necessari i, en la línia que deia el J, que és una cosa que se't surt del teu marc. Sent jove no et plantejges que puguin passar altres coses, la teva realitat és on vius i sortir-se o transportar-te a altres realitats, a vegades, jo crec que és una cosa que té un valor afegit molt molt gran. També és un tresor poder escoltar de manera directa persones que estan vivint situacions molt diferents a les teves.” (Entrevista ACPP)

“La connexió amb l'entorn real i trobar que el que fan ajuda al propi lloc on viuen. La proximitat vaja.” (Entrevista Puig-Reig)

Una altra fortalesa relacionada amb les intervencions externes són les sinèrgies que es generen amb les entitats col·laboradores, les quals també contribueixen a motivar i despertar l'interès dels grups participants.

“Que els parlin des d'una associació externa fa que en general els alumnes estiguin un pèl més alerta del que estan habitualment.” (Entrevista IES Dr Puigvert)

“Clar com a entitat té una oportunitat no només pels infants, sinó per nosaltres en temps real d'estar connectats amb el món educatiu.” (Entrevista Sant Andreu)

“Posar-li cara a través de tècnics i tècniques fa que la vinculació sigui més gran. El que comentava el company abans, segurament en aquestes edats tinguin aquestes possibilitats, doncs que un futur fa, no sé si noves vocacions, però sí nous interessos per part d'aquests joves. I això a les entitats és molt important perquè hi ha un problema que és força comú al tercer sector que és la vinculació amb el jovent. Llavors són unes oportunitats molt i molt bones. (Entrevista Sant Andreu)

Alhora, un aspecte que deriva de l'aprenentatge significatiu és la perdurabilitat d'aquest. El contacte i la participació directa durant els projectes generen formes d'aprendre i comprendre que s'interioritzen i s'identifiquen temps després d'haver finalitzat el projecte en sí.

“Per tant, sí que hem vist potser una mica més de vincle amb la justícia global, més conscienciació... Inclús alguns que s'han fet socis de l'ACPP perquè els hi agrada com estem treballant.” (Entrevista ACPP)

“El que fan amb l'ApS, hi ha moments que els pot agradar més o menys, però després difícilment se n'obliden.” (Entrevista IES Dr Puigvert)

Relacionat amb això, els i les docents també destaquen les potencialitats de l'ApS per contribuir al despertar ocupacional dels i les adolescents i al seu desenvolupament a nivell personal, social i afectiu, així com els seus autoconcepte i autoestima.

“Em va comentar fa dos mesos que volia estudiar Teràpia Ocupacional i jo "caram! Teràpia Ocupacional?" i em va dir "sí perquè quan vam anar a fer els tallers de robòtica a l'hospital de Sant Pau ho fem dins de l'àrea de Teràpia Ocupacional, dins dels nens i nenes que fan Teràpia Ocupacional". I li va agradar, li va cridar l'atenció i va dir doncs vull estudiar això.” (Entrevista Sant Andreu)

“Jo crec que la fortalesa és que estàs millorant l'autoestima d'aquests xavals, els estàs dotant d'una experiència d'èxit quan venen de moltes experiències de

fracàs i, per tant, estàs fent que se sentin millor i que puguin veure que són més útils.” (Entrevista PFI Sant Cugat)

Finalment, es destaca com a fortalesa la flexibilitat dels projectes i la llibertat que es dona als i les adolescents a l'hora de decidir què fer o com intervenir en la realitat que els toca treballar. Això contribueix directament en la seva motivació i implicació, augmentant el sentiments de compromís, responsabilitat i pertinença.

“Ja els plantejges que després ells hauran de fer una intervenció en el seu entorn i els hi dones la llibertat d'opinar i decidir quin tipus d'intervenció serà, això també els engresca molt.” (Entrevista IES Dr Puigvert)

“El tema que es va treballar que va ser aquest de violència de gènere i desigualtat en la dona va sortir d'un grup de noies que se sentien malament quan sortien de nit, tenien por d'anar soles pel carrer i a partir d'aquí es va decidir parlar aquest tema.” (Entrevista Puig-Reig)

4.2 Aspectes a millorar

Tot i les potencialitats de l'ApS, els i les docents també assenyalen certs aspectes que es podrien enfortir i potenciar. En primer lloc, es comenten les dificultats que comporta tota la part logística: temporalitat, rigidesa d'horaris, organització... Tot i ser conscients que hi ha variables que no es poden controlar, la majoria de professionals considera que els projectes d'ApS necessiten més temps, més organització i més espais per dur-se a terme correctament. La falta de temps per part del professorat o dels equips docents deriva en algunes ocasions en una manca de preparació de les sessions i en una falta de seguiment dels grups de treball.

“El servei comunitari, si tu mires el departament, s'ha de fer entre 3r i 4t però no et donen un espai horari. Aleshores la deixo en mans del voluntariat i la bona voluntat del professor.” (Entrevista Sant Cugat)

“L'únic que afegiria, i això entenc que són variables que s'escapen, és el tema del temps. Quan tu parles amb els joves et diuen que els hi agradaria haver tingut més temps. Com que el temps, bueno és una sèrie estructural del temps que tenen les escoles, el temps que en el que està fet el projecte i tot, però sí que jugues amb aquesta balança i és interessant de mirar espais que es puguin oferir més temps.” (Entrevista ACPP)

En relació al factor temps, el professorat ens ha comentat que, si bé dur a terme el projecte d'ApS en un trimestre suposa força pressió del temps, alguns informants dubten respecte a si el jovent podria mantenir l'activitat i la concentració en un període

més llarg, mentre que altres consideren ideal poder-lo estendre a dos cursos, també perquè l'inici del primer, es dedica a establir la relació de coneixença amb el grup d'adolescents. Resulta interessant de destacar que als grups de discussió amb adolescents, sortia la demanda que els projectes s'estenguessin durant més temps, al llarg d'un curs escolar com a mínim.

Aquesta falta de temps sacrifica en alguns casos els espais de planificació dels projectes i el *feedback* que es dona als alumnes. Els docents són conscients de la importància d'un retornament de la feina així com d'organitzar un tancament del projecte on es reconegui el treball del grup.

“Tenim molta més feina, ve una entitat de fora i tenim tendència a que ens arrepenjem amb això. És algo que podem millorar molt més, en planificar-ho tot més.” (Entrevista IES Dr Puigvert)

“El tema del reconeixement que sí que és una cosa que normalment es treballa poc o es queda en fer un petit acte de celebració. I jo crec que sí que té molt de potencial que el jovent se senti que se'ls hi està escoltant sobre una temàtica que ha estat treballant i aquí jo el que crec que s'hauria de treballar més és potenciar-ho.” (Entrevista, ACP)

En alguns casos els problemes logístics provenien directament de la falta de recursos, com en el cas del grup de FPI de Sant Cugat els quals no tenien ordinadors.

“Bàsicament que no tenim ordinadors. Aquells ordinadors que el departament havia de donar, doncs als FPI no han arribat. Els nostres alumnes hem tingut sort que la Actup ens ha dotat d'ordinadors, però clar no són la cosa més puntera de l'univers els ordinadors de l'Actup. Doncs clar per fer un Classroom i un Drive bé però no podem fer gaires virgueries. Llavors, tenim sort dels mòbils que tenen ells.” (Entrevista PFI Sant Cugat)

En segon lloc, alguns docents fan un exercici d'autocrítica a l'admetre que és necessari confiar més en els i les adolescents i deixar-los/es més espais per decidir i responsabilitzar-se.

“Crec que la part que ens falla és que no ens atrevim a deixar-los volar prou sols, estem allà protegint massa tota l'experiència. I cada any ho diem: "els hem de fer més responsables, els hem de deixar que facin més ells", però després ens surt la vena protectora i no els acabem de deixar.” (Entrevista FPI Sant Cugat)

“Els estan, en aquest sentit, [...] es veuen poc poderosos perquè mai han tingut poder respecte a res. Quan veuen que sí que poden canviar coses i busquem les estratègies entre tots de dir d'anar pensant, de deixar proposar... De no posar-se límits perquè a vegades comencem les coses amb tot de portes tancades. Doncs comencem sense límits i ja vindran, ja els trobarem quan sigui el moment. Penso que igual això com a ciutadans també ens aniria bé a tots, no posar-nos tants límits i tantes portes abans de començar a fer les coses. Potser ens conformariem menys.” (Entrevista FPI Sant Cugat)

“Crec que estaria guai fer d'alguna manera participativa la preparació de les formacions: què creus que saps, què t'agradaria aprendre i què, com a entitat, creiem que hauries d'aprendre.” (Entrevista ACPP)

En tercer lloc, alguns docents demanden per una banda, més oferta de projectes i, per l'altra, propostes més participatives i vivencials.

“Tenir accions més directes en el territori, més vivencial... Depèn del temps que es pugui disposar. Si poguéssim dedicar una hora setmanal podríem fer més com ara projecte de comunicació més estès.” (Entrevista Puig-Reig)

“Em queixo de la poca oferta perquè molts diuen que ho deixen al trimestre.” (Entrevista IES Dr Puigvert)

En quart lloc, es destaca el factor de la voluntarietat com un element clau per la motivació i participació. El fet que l'ApS sigui obligatori es considera per alguns docents una manera de “pervertir” el projecte.

“Clar això una mica no és voluntariat, ho perverteix una mica.” (Entrevista IES Dr Puigvert)

I finalment, es comenta la importància de l'equip docent a l'hora d'executar els projectes. Alguns/es docents assenyalen la importància de donar valor a l'ApS i de que la persona que condueixi el projecte cregui en el seu potencial.

“El rol del docent, que molt sovint el professor ha de ser un fan de l'ApS perquè si no, es pensa que està perdent el temps.” (Entrevista Sant Cugat)

5. Tecnologies

5.1 Recursos emprats

Els recursos tecnològics utilitzats varien en funció de les necessitats de cada projecte. No obstant, de forma genèrica els grups han utilitzat eines semblants pel que respecta

a la cerca d'informació, el treball en xarxa i la difusió dels projectes. Així, els i les docents han fet ús de plataformes com el *Google Drive* i el *Classrom* per compartir informació i treballar en xarxa i han potenciat l'ús de les xarxes socials per fer difusió de la feina feta (*Instagram*, *Twitter*). Alhora, s'han utilitzat programes d'edició com el *Canva* i d'altres per presentar la informació: *Powerpoint* i *Prezi*. Finalment, també s'han utilitzat programes de recollida d'informació com el *Google Forms* i d'altres amb un caràcter més dinàmic com el *Kahoot* i el *Mentimeter*

5.2 Enfocament i ús de les tecnologies

Tots els i les professionals coincideixen en que l'ús de les tecnologies faciliten considerablement la feina sempre i quan s'utilitzin bé. Per una banda, els i les docents comenten que facilita la cerca d'informació i la contrastació d'aquesta. A més, permet recollir dades d'una forma més ràpida i eficient, i facilita obtenir una visió de grup que sintetitzi diferents idees. Fa que el jovent mantingui l'atenció i afavoreix la interacció entre ells/elles i cap a l'exterior. Al mateix temps, alguns docents consideren que ha "donat vivesa a l'assumpte" i que ha estat motivador per a la participació dels i les adolescents en els projectes.

Per altra banda, i tenint en compte la situació sanitària arrel de la COVID-19, les tecnologies van permetre treballar en xarxa quan la presencialitat no era possible, i van oferir un espai on compartir i resoldre dubtes de forma conjunta. Des d'un vessant lúdic, es va utilitzar les tecnologies per afegir dinamisme en algunes de les etapes dels projectes.

Finalment, però no per això menys important, es destaca en especial la utilitat d'aquestes en la part comunicativa i de difusió. Gràcies a les xarxes socials i a l'edició audiovisual l'alumnat va poder compartir amb la comunitat tot allò après i, alhora, crear material per sensibilitzar a la població i acostar-la als seus projectes.

"Normalment ho fem servir per fer difusió del que fem i perquè de seguida els nanos estan amb el mòbil a la mà fent fotos de tot i és això [...] doncs ja t'han fet un vídeo i li dius doncs passa-me'l i el penjo a Instagram. Això ha estat sobretot [...] últimament. Ho fem servir molt per això: per difondre i perquè ens coneguim. Tenim canal de YouTube. Així perquè després quan parlem amb altres nanos doncs es miren els vídeos que pengem i així s'engresquen els uns als altres." (Entrevista Sant Cugat FPI)

En resum, es podria dir que les tecnologies, utilitzades correctament i segons el projecte a realitzar, serveixen com a eines de connexió i comunicació que faciliten l'obtenció i anàlisi d'informació, així com la difusió del projecte.

5.3 Paper de les tecnologies en relació a la participació i formació ciutadana

Pel que fa al rol de les tecnologies en la participació ciutadana, els i les docents expressen més punts positius que negatius, sense reconèixer en elles un factor clau. Per una banda, perceben les tecnologies com a elements que faciliten la participació en tenir un caràcter ampliador i global. Alhora, són un canal de comunicació i difusió molt potent per aquest mateix motiu: moltes més persones i molt més ràpid poden ser coneixedores d'una realitat a la que no podrien accedir d'altra forma o que, tot i ser físicament propera, no hi tenen connexió.

“Poden ser interessants en quant a multiplicació de públic al que li acaba arribant.” (Entrevista ACPP)

“Bueno és que ha sigut molt fort: l'alcaldeessa de Sant Cugat, després d'onze anys de pagar el programa, aquest any ens ha dit "però quan fa que esteu aquí?" [...]. La gent no sap que existim. Llavors està bé perquè les noves tecnologies ens posen al món, ens estan situant en el món. Des que tenim Instagram, tenim un fotimer de seguidors.” (Sant Cugat FPI)

“Llavors penso que sí que ha contribuït a que fessin aquest treball i sentissin més interès per fer-lo, doncs, veient que feien alguna feina d'edició que els hi sol cridar l'atenció.” (Entrevista Puig-Reig)

A més de facilitar la participació, les possibilitats de les tecnologies per a treballar en equip, visibilitzar perspectives diferents i acostar-s'hi a la integració, crear xarxa i projectar-se a nivell comunitari i social, apareixen com algunes de les seves forteses en clau de formació ciutadana.

“Si al final el que estem fent és pensar com a grup, què consideren sobre una temàtica a treballar, cadascú tindrà la seva idea. Si fem, per exemple, aquest núvol de paraules o reflexions, i et permeten arribar a la una i reflexió grupal, en aquest sentit, sí és facilitador d'un procés, per tant, és potent.” (Entrevista ACPP)

No obstant, algun docent, tot i reconeixent que les tecnologies tenen un paper important en quant afavorir la participació ciutadana, percep també la limitació de què aquesta quedi reduïda a un clic o no es traslladi en accions conseqüents a la realitat i al dia a dia fora de les pantalles.

“També hi ha molts perills. El sentiment que tu penses que estàs participant i potser no participes tant. O que ens hem acostumat que veure la participació

ciutadana pot ser digitalment. Hem d'anar més enllà, la presencialitat.”
(Entrevista ACPP)

6. Elements clau, nous sentits

Entre les idees per nous sentits i propostes de l'ApS, els i les docents exposen:

1. Augmentar els elements de difusió dels projectes i col·laborar amb mitjans de comunicació potents. Els i les adolescents es senten reconeguts i comprenen millor la importància de la seva tasca si hi ha una resposta per part de la societat. Si aquest reconeixement prové de mitjans com la ràdio o la televisió el valor que s'atorga a la tasca realitzada augmenta i amb ella la motivació i la participació.

“Des de la meva experiència, quan agafes joves i els portes a la ràdio, a la tele, a espais de difusió forts [...] és quan hem vist que ha canviat més la participació del jovent, és a dir, que s'han vingut a dalt: "ostres, que m'està entrevistant la tele i que el que he fet és important perquè si no, no estaria en aquest espai”
(Entrevista ACPP)

2. Insistir en la part participativa i responsable. Per tal d'assolir els màxims aprenentatges possibles és necessari que els i les adolescents sentin i facin seu el projecte. Si la participació prové de factors externs i no de motius interns, la motivació decaurà amb més facilitat i els i les adolescents es desvincularan de les activitats al no sentir-se part d'elles.

“I tornaré a insistir en deixar l'espai, la capacitat perquè puguin fer-se seva la part més participativa, més d'acció. Que no sigui un servei dirigit, entendre que el servei al final l'han de fer el jovent i si no es creu el que estan fent o no sent que sigui una acció seva, jo crec que perdem la funcionalitat i no acaba de tenir aquest component d'aprenentatge i d'adquirir aquestes competències, aquests coneixements.” (Entrevista ACPP)

“Jo crec que els joves s'ho han de passar bé, mentre fan el projecte s'ho han de passar bé. Sembla molt evident, però és molt important que gaudeixin i que tinguin una experiència positiva. Quan fas una cosa que t'agrada doncs és molt millor i l'aprenentatge encara és més. (Entrevista Sant Andreu)

3. Augmentar el temps que es dedica als projectes. Alguns docents proposen allargar els projectes d'ApS per realitzar-los durant tot un any acadèmic i, en ocasions, més. I, alhora, es reflexiona sobre el moment de realització d'aquests, ja que alguns/es docents consideren que és millor fer-los a l'inici de l'ESO i no al final.

“Si poguéssim tenir-los un parell d'anys seria molt més fàcil.” (Entrevista PFI Sant Cugat)

“Si es fa des de 1r d'ESO és un bon moment per fer-ho que no acabant el cicle.” (Entrevista Puig-Reig)

“Ben fet al llarg de tot un trimestre i també, segons com, inclús més i tot perquè potser fa que els alumnes estiguin més concentrats amb allò si és en un període de temps petit que no si es dilata amb el temps.” (Entrevista IES Dr Puigvert)

Juntament amb això, també hi ha qui transversalitza el sentit de l'ApS posant el treball i la formació dels i les adolescents al servei d'una necessitat concreta de l'entorn.

“També introduir en format mini ApS i això també és interessant. [...] Lligar petites accions com fer un cartell amb una recollida o campanya de conscienciació. Aquests mini ApS que els incorporem en projectes.” (Entrevista Sant Cugat)

4. Preservar la voluntarietat de participar als projectes d'ApS. Alguns docents expliquen que la obligatorietat del projecte va dificultar en algunes ocasions l'execució del mateix, i que la proposta de convertir-lo en una matèria optativa podria millorar la motivació. Aquesta voluntarietat es proposa tant a nivell de l'alumnat com docent, ja que per la seva naturalesa és important que qui el condueixi cregui en el seu valor pedagògic.

“Nosaltres els projectes d'ApS els fem optatius, els trien qui els volen triar. No tothom serveix per fer això. Si no tenen aquesta necessitat o no veuen aquesta possibilitat no té sentit fer-ho. Perquè aquest any, per problemes que no venen al cas, ha fet un projecte d'ApS un grup que no volia i ha sigut un drama: implicació 0, [...] sempre ha estat molt exitós però aquest any no volien fer-ho [...] i mai més: ApS voluntari. Hi ha gent que té aquesta necessitat, aquest tarannà i hi ha gent que no ho té, per tant, tothom té per donar però no tothom ho vol donar.” (Entrevista Sant Andreu)

“També fa molt que el docent pugui... tenir un docent imposat en l'ApS no funciona.” (Entrevista Sant Cugat)

5. Crear espais de treball amb comunitats diverses. Les experiències d'ApS valoren molt positivament els entorns en els que els i les adolescents poden conèixer i treballar amb persones amb les que, d'altra forma, no contactarien. Els beneficis

d'aquestes xarxes són múltiples i actuen en totes les direccions. Al mateix temps, es menciona també el treball amb les famílies, vincle que es percep com interessant.

“Compartir espais o activitats amb gent més gran o amb gent més jove, o amb gent amb la que no et relacionaries de cap manera. Amb gent diversa que vaig més enllà del grup al que ells estan acostumats.” (Entrevista PFI Sant Cugat)

“Sí que és cert que al principi vam fer tota una acció [...]on es va convidar a les famílies, ens en van venir dues [...]. Clar és que costa molt, és un tipus de família que si els truques és ja "¿qué ha hecho?" i només és per felicitar-te perquè ho ha fet molt bé i, clar, flipen. [...] els problemes els intentem solucionar a dins. També els hi diem si ho fan molt bé. [...] des que tenim WhatsApp ens ha sigut més fàcil [...] però costa que... [...] és que tenen 16, 17, 18... però seria interessant.” (Entrevista PFI Sant Cugat)

Moment 2. Disseny participatiu

Les persones participants a la sessió de disseny participatiu van ser un total de 18. D'elles, 8 alumnes del Col·legi Mare de Déu dels Àngels del barri de Sant Andreu de Barcelona, 3 alumnes de l'Institut Puig-Reig, 1 professora del Col·legi Mare de Déu dels Àngels, 1 regidora d'Educació de l'Ajuntament de Puig-Reig i 5 membres de l'equip investigador de la UB.

La sessió pretenia extreure i definir quins són els elements i el disseny que ha de tenir un material en suport textual i un material en suport visual amb l'objectiu d'explicar que participar en projectes d'aprenentatge servei afavoreix l'exercici de ciutadania i la implicació en l'entorn.

Les dades obtingudes en relació a com ha de ser el material en format textual son les següents:

- Els i les adolescents:
 - Consideren que la finalitat de la guia és captar l'atenció del lector i convidar-lo a reflexionar i mostrar-li què pot fer i quines possibles solucions pot fer.
 - Van proposar una guia en forma de tríptic: presentació de la informació seguint l'ordre des dels aspectes més generals (pàg. 1 i 2) als més específics (pàg. 3 i 4). En les dues primeres cares hi hauria idees de caràcter més general que es respongués a quatre preguntes principals: “Què fem?”, “Qui som?”, “Per què?” i “Com ho fem?”. Les següents dues pàgines serien per posar imatges, testimonis...
 - Van expressar la possibilitat que la guia estigui en paper i digitalitzat.

- Més en l'àmbit visual, van apuntar la necessitat d'utilitzar un llenguatge adequat, formal però entenedor, i d'exemplificar-ho amb possibles projectes i testimonis o experiències d'algú que hagi participat.
- Per tal de fer-lo visual i atraure al lector, van creure adient:
 - Crear un eslògan ("Un pas més a prop de la ciutadania") que podria servir de subtítol.
 - Afegir fotografies com ara de mans agafades, persones abraçades, fotografies de tallers, fons alegres, fotografies de la persona entrevistada i el seu ApS, imatges simbòliques, fotografies que mostrin la realitat. Això per apropar-los al text i els ajudi a participar.
 - Posar elements com pestanyes o desplegable per incloure a la persona lectora.
- Van fer l'apunt de la difusió d'aquesta guia en escoles, comerços i al propi carrer per tal que sigui més accessible.
- Les adultes:
 - Consideren que la guia ha de mostrar la relació entre ApS i participació ciutadana, fent èmfasi a la retroalimentació entre cadascun dels dos elements. Fer-ho de manera molt visual i clara.
 - Creuen que la guia ha d'apuntar de manera clara i exemplificada els passos a seguir per dissenyar/dur a terme l'ApS.
 - Com començar? Coses importants des del minut 1:
 - (1) Motivació/punt de partida: per a què els joves sentin seu el projecte. Si vols promoure la participació, des del minut 0 els joves han de sentir el projecte seu.
 - (2) Buscar aliances/complicitats: connectar amb l'entorn fent aliances amb partners i entitats amb les quals participar.
 - Com treballar? On treballar?
 - (1) Trobar sentit significatiu a això que fem. Si hem fet un bon exercici al punt anterior, això serà més fàcil.
 - (2) Buscar entre tots com fer la diagnosi del problema. Detectar-lo i buscar entre tots com actuar i millorar.
 - (3) Reflexió per fer la tria d'accions i treball per comissions. Com treballar-ho, com actuem: organització.
 - (4) Vinculació amb els partners fent incís en la participació ciutadana. És important que hi hagi una bona comunicació entre les entitats/agents i les comissions de treball del punt anterior. Seria un punt per apuntar on treballar-ho, amb qui enllaçar-nos. Moltes vegades és la part més difícil, és millor que vingui algú de fora amb una necessitat.

- (5) Execució d'accions al territori sumant esforços d'alumnat i agents implicats.
- (6) Avaluació i possibilitats de donar continuïtat.

Finalment, les dades obtingudes en relació a com ha de ser el vídeo son les següents:

- Els i les adolescents:
 - Pel que fa a les idees clau, el vídeo hauria de:
 - Convidar a reflexionar.
 - Tenir testimonis en format entrevista o en imatges o vídeos
 - Exemplificar problemes.
 - Pel que fa als continguts, hauria d'explicar:
 - Origen de la iniciativa.
 - Conscienciació: quin és problema.
 - Beneficis personals i socials.
 - Objectiu.
 - Eslògan
 - Pel que fa a les imatges, hi haurien de sortir:
 - Voluntaris.
 - Persones que reben el servei, amb mesura.
 - Motivació: equip, solidaritat, valors.
 - Pel que fa a l'estructura, hauria de contenir:
 - Introducció.
 - So/àudio: música enganxosa, proposen de fer una cançó pròpia de l'ApS, utilitzar la veu en off quan s'expliquin coses.
 - Text: utilitzar eslògans innovadors i motivadors, amb subtítols.
 - Incloure convidats especials: famosos, experts.
 - Pel que fa a les formes de difusió, pensen que es podria fer per Tik tok, Instagram, Twitter, blogs, WhatsApp, Youtube. I també als centres educatius. Amb un codi QR que estaria pel carrer (enganxines) i inclòs dins de la guia.
- Les adultes consideren que el vídeo ha de ser dinàmic (amb ritme, visual i no molt llarg), emotiu, motivador (que convidi a la participació) i ha de promoure la vinculació a la societat. Creuen molt important que es remarquin els valors i la consciència ciutadana de "realment podem canviar les coses". Al voltant d'aquests apunts aporten que també ha d'incloure la sostenibilitat del projecte i testimonis beneficiats de l'acció: alumnes i entitats.

Aquests resultats son la base per elaborar una guia (veure annex 2) i un vídeo (<https://vimeo.com/lookyproduccions/particiaciociutadanaaprenentatgeiservei>).

CONCLUSIONS

La investigació ha permès aportar una sèrie de contribucions a partir dels resultats obtinguts que atenen als objectius proposats.

La primera contribució és la sistematització de processos que afavoreixen la participació ciutadana des de l'acció local a través de projectes de l'aprenentatge servei. Els processos identificats són:

- Presa de contacte amb l'aprenentatge servei. Es fa referència a la presentació inicial del projecte i quina és la seva relació amb el que es coneix amb aprenentatge servei. És un moment transcendent on s'emmarca l'oportunitat del projecte i es busca afavorir la construcció del sentit del projecte, així com la representació del que es proposa en relació amb l'entorn local. Els professionals de l'àmbit local, entitat i centre educatiu comparteixen amb els joves el repte per buscar la seva vinculació. Donar valor a l'experiència des de la metodologia, però també des de la implicació amb la ciutadania, com a exercici de ciutadania. Els interrogants centrals són: Què és l'aprenentatge i Servei? Què farem i per a què?
- Informació, d'aproximació al fenomen vinculat a la situació d'injustícia social. L'aproximació a altres realitats comporta informar-se, cercar informació al voltant de la temàtica i aprofundir en els coneixements associats a aquesta. Explorar els perquès associats al fenomen, les seves causes i origen. Comprendre els fenòmens vinculats a la ciutadania incrementa el seu coneixement, la capacitat d'actuar i la seva consciència del valor d'implicar-se i ajudar. Els interrogants centrals són: Què sabem del fenomen que s'aborda? Quins elements són centrals per comprendre'l?
- Planificació i organització de l'acció col·laborativa. El grup de nois i noies elaboren un pla per atendre la temàtica plantejada. Es plantegen com treballaran al voltant de la temàtica, identifiquen el conjunt d'accions que s'ocuparan. També, s'ocupen d'anar ajustant el procés, així com superar els entrebancs i dificultats que surten en el procés del projecte. Els interrogants centrals són: Què ens proposem fer? Com ho farem?
- Acció col·laborativa que suposa el contacte directe amb la realitat i el col·lectiu implicat des de l'intercanvi en primera persona mitjançant accions participatives, el diàleg i la deliberació mitjançant l'escolta i la conversa. Entrar en relació directa amb la comunitat i/o col·lectiu vinculada amb la temàtica. Establir relacions suposa conèixer gent nova, descobrint-se en relacions interpersonals que els treu de la zona de confort i els traslladen a incerteses. Es troben fent coses en un entorn diferent on poden aportar, fer coses fora de l'aula amb autonomia i corresponsabilitat. Els interrogants centrals són: Qui és l'altre? Com puc saber què necessita? Com el puc ajudar?

- Seguiment i avaluació del projecte per part dels joves. Promoure moments de parar-se per pensar, revisar i ajustar el procés, mitjançant la reflexió del projecte desenvolupat i les accions que s'han desplega. És possible anar ajustant l'acció i els aprenentatges que es porten a terme. L'avaluació com a metodologia participativa, com a component d'implicació participada. Els interrogants centrals són: Com ho estem fent? Què cal millorar? Quins ajustaments s'han d'introduir?
- Activar accions de sensibilització, d'incidència i transcendència per conscienciar a altres ciutadans del fenomen permet la cristallització de valors. Activar alguna campanya de difusió de la realitat on s'han implicat els porta a posicionar-se i organitzar allò que han viscut i après per conscienciar a altres. Donar a conèixer el fenomen i les seves conseqüències permet aprofundir en l'acció implicativa realitzada i en els valors associats. Els interrogants centrals són: Com expliquem el que ens proposem fer? Com donem a conèixer?
- Tancament del projecte amb reconeixement al grup i al treball fet. Aquest procés és central per realçar el valor de la participació i de la capacitat del grup en el procés del projecte. En alguns casos, en el mateix tancament es desenvolupen campanyes de difusió d'allò que s'ha assolit i/o aportat.

L'anàlisi de resultats també ha desvetllat mecanismes que s'han posat en rellevància dins dels processos i que afavoreixen la potenciació de la participació ciutadana. Aquests mecanismes són:

- Mecanismes de conceptualització de la participació ciutadana. Es refereix a connectar i significar en diferents moments del projecte amb la idea de participació ciutadana. Explicitant la connexió que s'estableix dins del projecte, fins a l'elaboració que fan del concepte en el mateix procés d'implicació que comporta l'exercici de la participació.
- Mecanismes d'organització de la participació. Es refereix al conjunt d'activitats mitjançant les quals donen forma a la participació, concretant-la en el fer col·lectiu, planificant-la i organitzant-la.
- Mecanismes d'avaluació. Aquesta té tres focus d'atenció:
 - Avaluació del procés. Es connecta amb les activitats reflexives que possibiliten la presa de consciència del procés de la participació i d'anar ajustant-lo per assolir els reptes que s'han proposat. D'alguna forma es refereix a la metaparticipació dins dels projectes d'aprenentatge servei, pensar la mateixa participació.
 - Avaluació de l'evolució grupal i personal. Serien aquelles activitats que permeten als implicats adonar-se dels avanços que fan, faciliten un exercici d'introspecció personal i col·lectiva per veure com maduren en el transcurs del projecte.

- Avaluació dels objectius obtinguts. Són activitats d'avaluació sumativa que possibiliten analitzar el projecte en el moment del seu tancament a partir de qüestionar-se el grau en què s'han assolit els objectius plantejats.
- Mecanismes d'identificació de competències ciutadanes. Accions destinades a reconèixer quines competències necessiten desplegar per assolir el procés, així com pensar quines competències estan posant en marxa. Són activitats que faciliten pensar-se com a ciutadà en acció i en relació amb el seu entorn local.

La segona contribució està relacionada amb les actituds i els valors que s'activen en les experiències de participació d'aprenentatge servei. Les actituds són tendències estables de comportament que exemplifiquen un o més valors. Per tant, la relació entre ambdós conceptes és que el valor fonamenta l'actitud i es mostra en ella, al temps que l'actitud es manifesta en el comportament.

A més, els valors conformen famílies o constel·lacions. Això vol dir que, en referir-se a un valor, s'està denotant també altres que hi estan associats. De la mateixa manera, hi ha també interseccions entre les famílies o constel·lacions de valors.

L'estudi ha identificat tant famílies de valors (p.e., compromís, implicació...), com valors força (p.e., responsabilitat o respecte). És interessant destacar com una part dels que es refereixen al treball en equip que suposa dur a terme un projecte d'aprenentatge servei, es reitera en relació amb el servei a la comunitat (assenyalats en gris), el que indica que ha tingut lloc una doble vivència dels valors. A continuació, es mostren les famílies de valors:

- Relacionats amb el punt de partida.
 - Motivació. Possibilitat d'actuar i millorar un petit gran tros de la realitat.
 - Participació. Cerca del bé comú.
- Relacionats amb la col·laboració i el treball en equip
 - Compromís, implicació, voluntat.
 - Positivisme, il·lusió, alegria, empenta.
 - Perseverança, resiliència, dedicació, esforç, paciència.
 - Responsabilitat.
 - Respecte.
 - Comunicació, informació.
 - Amistat, companyonia.
- Relacionats amb la voluntat de servei i de millora de la realitat
 - Compromís, implicació, voluntat.
 - Responsabilitat.
 - Respecte.

- Col·laboració.
- Aplicació de la informació.
- Positivisme, il·lusió, alegria, empenta, confiança.
- Solidaritat, altruisme.
- Ajuda, aportació.
- Perseverança, resiliència, dedicació, esforç, paciència.
- Empatia.
- Amistat.
- Reverberació.
- Relacionats amb l'aprenentatge:
 - Obertura, curiositat, sensibilització.
 - Mirada crítica, actitud d'interrogació.
 - Adquisició d'informació.
 - Organització.
 - Iniciativa.
 - Creativitat.
- Relacionats amb la Satisfacció personal. Canvi i creixement.
 - Autoconeixement.
 - Autoestima.
 - Adquisició de valors.
 - Conscienciació.
 - Pertinença a la comunitat.
 - Formació d'altres, proactivitat.

La tercera contribució desvetlla que l'ús que s'ha fet de les tecnologies digitals és fonamentalment instrumental. Aplicacions i xarxes socials s'han usat com a eines que faciliten la realització dels projectes, des de la cerca d'informació a l'exposició i difusió de la feina feta, remarcant també el paper que juguen com a facilitadores de connexions interpersonals i comunitàries. S'han utilitzat entorns com Google Drive o Classrom per compartir informació i treballar en xarxa i s'han usat les xarxes socials per fer difusió de la feina feta (Instagram, Twitter). També s'han utilitzat programes d'edició com Canva o d'altres per presentar la informació (Powerpoint i Prezi). Finalment s'han utilitzat aplicacions de recollida d'informació com Google Forms i d'altres amb un caràcter més lúdic com Kahoot o Mentimeter.

Cal afegir que a causa dels moments de confinament derivats de la situació sanitària arrel de la COVID-19, les tecnologies digitals s'han usat per treballar en xarxa quan la presencialitat no ha estat possible, oferint un espai on compartir i resoldre dubtes de forma conjunta. Des d'un vessant lúdic, també s'han utilitzat per afegir dinamisme en algunes de les etapes dels projectes durant la pandèmia.

Pel que fa al rol que poden tenir les tecnologies digitals en la participació ciutadana, els i les adolescents no ho prenen molt en consideració, mentre que els i les docents perceben les tecnologies digitals com a elements que faciliten la participació en tenir un caràcter amplificador i global. S'assenyalen, en aquest sentit, les possibilitats que ofereixen per a treballar en equip, visibilitzar perspectives diferents, crear xarxa i projectar-se en l'àmbit comunitari i social. En un sentit oposat es remarca el perill que la participació mediada per tecnologies digitals quedi reduïda al "clic" i que no es traslladi en accions conseqüents a la realitat i al dia a dia.

Finalment, convé assenyalar algunes limitacions de l'estudi. En primer lloc, la focalització de la recerca en experiències reeixides de projectes d'aprenentatge servei. Possiblement hauria estat interessant ampliar la mostra amb altres experiències novells, la qual cosa hauria permès contrastar els resultats, donada l'absència d'estudis empírics previs similars sobre aquesta temàtica i amb aquests informants. També cal indicar que l'estudi es va fer en període de pandèmia, en el qual es van haver de fer bona part dels encontres amb els adolescents mitjançant entorns digitals. Finalment, cal assenyalar que l'equip d'investigació va desenvolupar el projecte en un procés de dol, primer per assimilar la malaltia de la Dra. Rubio que va ser la impulsora d'aquest projecte de recerca i posteriorment la seva irreparable pèrdua. És per aquest motiu que aquest treball està dedicat a ella i a les pràctiques d'aprenentatge servei com a pràctiques ciutadanes.

Com a continuïtat a la línia de recerca desenvolupada es preveu aprofundir en la mirada que des de l'àmbit municipal es té de la participació ciutadana d'infants i adolescents mitjançant experiències d'aprenentatge servei. Així com indagar com potenciar la relació de les tecnologies digitals com a mecanisme d'implicació amb l'entorn i escenari participatiu.

En síntesi, la participació ciutadana dels adolescents mitjançant els projectes d'aprenentatge servei els submergeix en relacions compromeses i d'acció implicativa que afavoreix la presa de consciència de valors fonamentals i de la importància del seu paper com a ciutadans actius i compromesos.

IMPACTE PREVIST DE LA RECERCA

L'impacte de la recerca a nivell social es concreta en els dos productes elaborats conjuntament amb entitats i adolescents:

- Guia pràctica sobre els processos i mecanismes que afavoreixen la participació ciutadana a través dels projectes d'aprenentatge servei. La guia sistematitza, des de la perspectiva dels i les adolescents, els elements i processos que afavoreixen la participació ciutadana activa i compromesa amb l'entorn a través

dels projectes d'aprenentatge servei. Partint de com els i les adolescents perceben i entenen la seva participació en aquest tipus de projectes, vol donar orientacions, eines i estratègies per a que aquests participin al llarg de les diferents fases dels projectes d'aprenentatge servei. És un document de caire divulgatiu que pot facilitar la transferència de coneixement entre els professionals que dissenyen, coordinen o impulsen projectes d'aprenentatge servei. Es difondrà en obert per tota la comunitat educativa i es vol que sigui un document clau per a la replicabilitat i la sostenibilitat de les propostes d'ApS.

- Vídeo sobre la construcció de les xarxes de participació ciutadana activa i compromesa amb el seu entorn a partir de l'aprenentatge servei al món local. És un vídeo curt que vol servir d'inspiració per al disseny de noves experiències d'ApS, ja que es considera que mostrar models diversos de treball entre diferents agents pot inspirar a altres municipis per tal d'incorporar estratègies concretes de treball conjunt en aquesta direcció

Amb aquests dos productes s'espera també contribuir a l'enfortiment dels grups impulsors locals a cada territori. Es considera que promoure nuclis territorials dinamitzadors de l'aprenentatge servei és clau per a la sostenibilitat i la millora qualitativa dels projectes d'aprenentatge servei al territori. En aquest sentit, en un futur es preveu continuar col·laborant amb el Centre Promotor d'Aprenentatge Servei en aquesta direcció.

A nivell acadèmic, els resultats de la recerca s'han presentat al XV Congreso Internacional de Teoría de la Educación (CITE 2020+1), "Democracia y tradición en la teoría y práctica educativa del siglo XXI", celebrat a Madrid del 15 al 17 de novembre de 2021. La comunicació porta per títol "Jóvenes, participación ciudadana y Aprendizaje Servicio: Fortaleciendo vínculos comunitarios".

REFERÈNCIES

Alberoni, F. (1997). *Las razones del bien y del mal*. Gedisa.

Bartolomé, M. (1997). *Metodología cualitativa orientada cap al canvi i la presa de decisions*. Universitat Oberta de Catalunya.

Billig, S. H i Furco A. (2001). *Service-learning: The essence of the pedagogy*. Greenwich: Information Age Publishing.

Bolívar, A. (2007). *Educación para la ciudadanía*. Barcelona: Graó.

Consell Nacional de la Joventut a Catalunya (2011). *Recull d'experiències de participació a Secundària. Les entitats als centres*. Barcelona: CNJC.

Buckingham, D. (2005). *Educación en medios. Alfabetización, aprendizaje y cultura contemporánea*. Paidós.

Corbin, J., & Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research (3rd ed.). Techniques and procedures for developing grounded theory*. SAGE Publications, Inc. <https://www.doi.org/10.4135/9781452230153>

Cortina, A. i Conill, J. (Ed.). (2001). *Educar en la ciudadanía*. Institució Alfons el Magnànim.

Chi, B. S. (2000). Service-learning as "Citizenship" Education: The Promise and the Puzzles. *Curriculum*. 35.

De Alba, M. (2004). El método ALCETE y su aplicación al estudio de las representaciones sociales del espacio urbano: El caso de la ciudad de México. *Papers on Social Representations*, 13 (1), 11-20.

Dewey, J. (1952). *Democracia y educación*. Buenos Aires: Losada.

Duque, E. (2018). Evaluando una experiencia de aprendizaje-servicio en torno al aprendizaje de conceptos de la ciudadanía digital. *RIDAS. Revista Iberoamericana de Aprendizaje Servicio*, 5, 12-23.

De Sousa, B. (2020). *La cruel pedagogía del virus*. Clacso.

Eyler, J. i Gilers, D. E. (1999). *Where is the learning in Service-Learning?* Jossey-Bass.

Gabarrón, L. R. i Hernández, L. (1994). *Investigación participativa*. Centro de Investigaciones Sociológicas.

García, P. D. (2019). El método comparativo constante y sus potencialidades para el estudio de políticas educativas para la escuela secundaria en Latinoamérica [The constant comparative method and its potential for the study of educational policies for the secondary school in Latin America]. *Revista Latinoamericana de Educación Comparada*, 10(15), 27–43. <https://www.saece.com.ar/relec/numero15.php>

García-Gutiérrez, J., Ruíz-Corbella, M., i Del Pozo, A. (2016). Cuando la comunidad se expande: ciudadanía global y aprendizaje-servicio virtual. *Educación y Diversidad*, 10(2), 63-75.

Jacoby, B. (1996). *Service-learning in Higher Education*. Jossey-Bass.

James, W. (1910; 1982). The moral equivalent of war. A F Burkhardt, F. Bowers i I. Skrupskelis (eds.). *The Works of William James*. (pp. 162.173). Harvard University Press.

Jiménez, M. Á. (2016). Realidad aumentada y aprendizaje-servicio para conocer y enriquecer nuestro entorno. En R. Roig-Vila (ed.), *Tecnología, innovación e investigación en los procesos de enseñanza-aprendizaje*. Octaedro.

Martín, X.; Puig, J.M^a; Bär, B.; Calvet, J.; Gijón, M.; Graell, M.; Palos, J.; Rubio, L. (2021). *Mapa de valors de l'aprenentatge servei*. Centre Promotor de l'aprenentatge servei.

Martínez, M. (2011). De la brecha digital a la brecha cívica. Acceso a las tecnologías de la comunicación y participación ciudadana en la vida pública. *Telos: Cuadernos de comunicación e innovación*, 86, 24-36.

McWhorter, R.; Delello, J., i Roberts, P. (2016). Giving Back: Exploring Service Learning in an Online Learning Environment. *Journal of Interactive Online Learning*, 14(2), 80-99.

Molina, J. (2017). Tutorial para el análisis de textos con el software Iramuteq. <https://bit.ly/31buiGf>

Middaugh, E. (2012). Service & Activism in the Digital Age. Supporting Youth Engagement in Public Life. DML Central Working Papers.

Observatori de Civisme i Valors (2021). *Valors i civisme al segon any de la COVID a Catalunya*. Departament de Drets Socials. Generalitat de Catalunya.

Payá, M. (2010). "El proceso de construcción de valores". En J. Mª Puig (Coord.). *Entre todos. Compartir la educación para la ciudadanía*. ICE-Horsori.33-46.

Pérez, C. (2008). Sobre el concepto de valor. Una propuesta de integración de diferentes perspectivas. *Bordón*. 60(1). 99-112.

Puig, J. M. (2003). *Prácticas de ciudadanía*. Paidós.

Puig, J. M. (Coord.). (2006). *Aprenentatge servei. Educació i compromís cívic*. Graó.

Puig, J.M.; Gijón, M.; Martín, X. i Rubio, L. (2011). Aprendizaje-servicio y Educación para la ciudadanía. Learning-service and Citizenship Education. *Revista de Educación*, número extraordinario, 45-67.

Puig, J.M. (2021). *Pedagogía de la acción común*. Graó.

Rubio, L.; Puig, J. M.; Martín, X. i Palos, J. (2015). Analizar, repensar y mejorar los proyectos: una rúbrica para la autoevaluación de experiencias de aprendizaje-servicio. *Profesorado: Revista de Currículum y Formación del Profesorado*, 19, 11-126.

Ruiz, A. (2017). Trabajar con Iramuteq: Pautas. <http://hdl.handle.net/2445/113063>

Ruiz Olabuénaga, J.I. (2012; 5ª ed.). *Metodología de la investigación cualitativa*. Universidad de Deusto.

Rutti, R. M., LaBonte, J., Helms, M. M., Hervani, A. A., i Sarkarat, S. (2016). The service learning projects: Stakeholder benefits and potential class topics. *Education + Training*, 58(4), 422-438.

Simó-Gil, N.; Farré-Riera, L.; Tort, A. i Domingo-Peñafiel, L. (2018). *Promoting Inclusion: A service-learning experience*. Comunicació a la European Conference on Educational Research (ECER). <https://eera-ecer.de/ecer-programmes/conference/23/contribution/45277/>

Tapia, M. N. (2006). *Aprendizaje y Servicio solidario*. Ciudad Nueva.

Taylor, S. J. i Bogdan, R. (1987). *Introducción a los métodos cualitativos de investigación*. Paidós.

The Design-Based Research Collective (2003). Design-Based Research: An Emerging Paradigm for Educational Inquiry. *Educational Researcher*. 32 (1), 5-8.

Universitat de Barcelona (2018; 2020). Codi d'Integritat en la Recerca de la Universitat de Barcelona. Disponible en: <https://www.ub.edu/web/ub/galleries/documents/recerca/codi-integritat-recerca.pdf> (28/03/2022).

ANNEX 1. Categories obtingudes i exemples

REPRESENTACIONS: significats que s'atribueixen i associen a un concepte. Paraules que se identifiquen quan un pensa en aquell concepte. També poden ser definicions més elaborades.

De l'ApS:

“Jo crec que per a nosaltres és la possibilitat o l'oportunitat aquesta de poder fer coses per l'entorn, que el millori, i que ens serveixin per aprendre i que siguin reals. Poder treballar a través de la realitat i millorar coses que potser d'una altra manera doncs potser no es podrien fer [...]. Són coses que les escoles no podrien fer perquè són massa cares, però hi anem nosaltres i paguen només els materials. Tot el que és la mà d'obra i tota la part aquesta més cara no. I per a nosaltres és una oportunitat immensa de poder aprendre i de poder practicar coses que potser si no, no podríem. A part de la relació amb l'entorn i això, que la gent vaig coneixent el FPI, sàpiguen el que és i tot això”. (Grup de Discussió Sant Andreu, 3)

“Bé, pel que he anat veient, una mica el nom ho indica: aprenentatge i servei. D'alguna manera és aprendre coses que després puguin revertir en un servei a la societat, en un entorn més proper o en un entorn més ampli. Bàsicament això, aprendre a revertir”. (Entrevista, IES Puigvert, 2)

De participació ciutadana:

“Compromís, apreciar el nostre entorn. Creiem que la conscienciació és l'objectiu de tot el projecte, treball en equip, benestar, empatia, persones, pensament altruista, empatia amb tots els sers vius, empatia, estima als altres, felicitat, desinterès, contribuir/donar el teu temps als altres per poc que sigui”. (Grup de discussió Sant Andreu, 1)

“Trencar desigualtats, col·laboració, respecte, coneixença...”
(Entrevista, Sant Cugat FPI, 4)

De ciutadania activa i compromesa:

“En principi, ser compromès vol dir que ets responsable d'allò que fas i de les actuacions que tens i actiu és que no només t'ho mires [...] sinó

que participes en que les coses puguin passar. Una mica és això el que intentem a través de l'ApS: que ells se sentin que participen en que passin coses a la seva ciutat o en la comunitat educativa, en el nostre cas". (Entrevista, Sant Cugat FPI, 4)

Sobre relació entre Aps i participació ciutadana

"És el que et deia abans, jo penso que els ajuda. El fet de fer coses pels altres ja és molt perquè normalment són nanos que ells reben però no fan massa pels altres, per tant, això ja és un primer pas per sentir-se útil. Sentir-te útil per la teva societat, pel teu grup, sempre està millor. I bé potser els deixem poc autònoms, però penso que, bàsicament això, poden sentir que formen part i que ajuden a construir alguna cosa". (Entrevista, Sant Cugat FPI, 6)

RAONS PER IMPLEMENTAR PROJECTES D'APRENTATGE SERVEI:
Motius, justificacions i aspectes que destaquen els agents per iniciar i mantenir una experiència d'aprenentatge servei en els seus àmbits de treball.

"La importància que aquesta vivencialitat vingui des dels col·lectius vulnerables, que no sigui un aprenentatge que surti de terceres persones. Sinó que d'aquesta connexió que es faci de col·lectius, de persones amb alumnat es pugui desenvolupar un aprenentatge i incloent també en el procés altres eines com el reconeixement, que també al final és una eina molt important dins de l'ApS perquè l'alumnat se senti realitzat davant de la feina que faci i se l'acabi creient. Si no hi ha aquest reconeixement, a l'alumnat li costa creure's el procés que ha realitzat. I també jo analitzaria la importància, durant la part d'aprenentatges, de treballar amb l'alumnat una capacitat d'anàlisi, que dins de la problemàtica que estem treballant l'alumnat pugui intentar identificar quines problemàtiques són les que vol treballar, reflexionar, posar a la pràctica amb la part de servei." (Entrevista ACPP, 2)

"Llavors vam notar que costava una mica que vinguessin a classe si no hi havia alguna cosa més i va coincidir que jo estava en un grup de treball de temes de natura i l'escola Catalunya, que la tenim aquí al davant, ens va comentar que hi havia obres i que es quedaven sense hort i que no en podien tenir, i nosaltres en tenim un molt gran" (Sant Cugat FI, p.1)

DIMENSIONS DE LA PERSONA EN QUÈ S'INCIDEIX EN ELS PROJECTES D'APRENTATGE SERVEI: Àmbits de la formació de la personalitat en les quals incideix l'aprenentatge servei generant canvis.

“Veuen a la gent que hi treballa els inspira. BÉ, respecte la participació ciutadana...” (Entrevista Sant Andreu, 2)

“Penso que la participació... Si no coneixes una realitat no hi pots participar. Almenys la coneixes des d'una forma passiva, però el servei permet aquesta participació activa i almenys aquesta consciència crítica o aquest plantejar-te coses. I després tu decideixes si hi vols intervenir amb major o menor grau. Però si no coneixes és molt difícil” (Entrevista Sant Andreu, 6)

“Jo crec que després de conscienciar-nos hem vist coses que podem canviar per millorar el que contaminem.” (Grup de discussió Puigvert B, 3)

“El dia que anem a treballar a l'escola ells saben que això és molt important, que no és una feina per a nosaltres sinó que tenim un compromís i venen tots” (Entrevista Sant Cugat FI, 2)

“Els que eren més trastos, deien "Ostres ara t'entenc quan no està quiet perquè fulanito quan se m'aixeca de la cadira i l'he de perseguir per la classe...". Doncs mira això també és el que ens passa a nosaltres” (Entrevista Sant Cugat FI, 2)

PERFIL DE CIUTADÀ/NA I VALORS: Conjunt de trets, característiques, qualitats, actituds, etc., que s'associen a una persona activa i compromesa amb la societat.

Valors que s'activen: Qualitats, actituds, maneres de ser, de fer, etc. de les persones que es posen de manifest quan participen, col·laboren, ajuden o presten un servei al seu entorn social.

“Altruista, tenir sempre aquestes ganes d'ajudar els altres sense rebre res a canvi. Potser la satisfacció de fer una bona acció o de simplement ajudar.” (Grup de discussió Sant Andreu, 5)

“Jo crec que si fas un aprenentatge d'aquests pots ser més conscient del que està passant o de quins problemes hi ha perquè estigui passant això. Et consciencies amb el que estàs fent.” (Grup de discussió Puig-Reig, 2)

“Jo també afegiria el que és l'empatia i la solidaritat. A banda d'aquests dos elements, també tenir com el punt de no conformisme davant d'una injustícia, de que t'indignes davant d'un problema i li vols donar una solució, més com optimista, constructiva, no destructiva”. (Entrevista ACPP, 4)

“Jo penso en diferents blocs. Hi ha el bloc de la implicació, que seria el compromís, la responsabilitat, el complir. Són alumnes que potser no t'entregaran els deures però sí que són capaços de complir amb les tasques de l'ApS. Per una banda hi hauria aquest, també el desenvolupament personal i emocional que pot tenir la criatura. Doncs tot el que és l'empatia, la proximitat, la gestió d'emocions...”. (Entrevista Sant Cugat, 3)

Mecanismes/Estratègies per a potenciar els valors: Procediments, circumstàncies, vies, etc., que permeten posar de relleu els valors, actituds, trets, etc., que són presents durant la realització d'un projecte d'ApS. Acostumen a verbalitzar-se a les entrevistes amb les persones referents. En els grups de discussió amb joves, fa referència a quelcom com a condició que permet dur a terme posteriorment tot el procés d'ApS.

“Empatia perquè coneixes tot el procés, per què passa després la cosa”. (Grup de discussió IES Dr. Puigvert B, 5)

“També l'autonomia que se li deixava a cada grup per fer les classes i orientar-les de la manera que ell volia”. (Grup de discussió Sant Cugat, 9)

“Espai de reflexió. Mentre va passant el projecte necessites com tots, els nanos i els docents que acompanyem i des de les entitats, anar-ho paint i acompanyant. I aquest anar-ho acompanyant implica deixar un temps de cocció a foc lent que passi per aquí (el cap) i que passi per aquí (el cor). Ha de passar pels sedals de la reflexió perquè si no podem córrer el perill d'anar encarant activitats d'immersió, d'investigació, de fer, de fer, de fer, però de no trobar sentit a allò que fem. Llavors, si realment volem mobilitzar valors, volem subratllar què és allò que estem potenciant amb el projecte, crec que és important cuidar aquests tempos de reflexió compartida. Potser en petit grup, potser alguna cosa més de caràcter individual, però poder donar un temps de qualitat amb això penso que ajuda. Ajuda a que els mateixos nens li puguin posar noms i cognoms a allò que senten i a allò que viuen.” (Entrevista Sant Andreu, 8)

“Era com deixar-los l'espai i dir "vale, què penseu?", "doncs creiem que la gent no sap que no és necessari menjar tanta carn" [...], "doncs, què voleu? Un taller sobre menjar vegetarià, per exemple?", "sí", "doncs anem a fer-ho". Deixar aquests espais a la reflexió de l'alumnat i propositius en que se sentin escoltats, és a dir, no seran propostes de les agafo, les recullo i les deixo en aquest document i fins aquí han quedat les propostes, sinó ara anem a portar-les a la pràctica.” (Entrevista ACPP, 4)

EXPERIÈNCIES I PROJECTES D'ApS REALITZATS

Fortaleses. Aspectes positius dels projectes d'aprenentatge servei per portar-se a terme amb èxit i superar entrebancs.

“Destacaria la vídeotrucada perquè ningú era conscient. També la sortida de compostatge, [...] jo no sabia com feien tot això de passar la matèria orgànica perquè sigui compost per les plantes. Això també està molt bé perquè poca gent ho sap.

A mi em va agradar molt la sortida a la caseta de compostatge, [...] jo tampoc sabia com es feia.” (Grup de discussió Puigvert B, 8)

Aspectes a millorar. Problemàtiques, qüestions i aspectes sorgits durant el transcurs dels projectes d'aprenentatge servei realitzats o necessitats de millora dels mateixos que es detecten.

“M'hagués agradat més no anar només un cop, sinó anar-hi més. Tenir un primer contacte amb la gent i després fer més activitats o haver-ne fet més. Que segurament és perquè no hi havia temps, tercer trimestre i tal, però que quantes més vegades hi anem millor.” (Grup de discussió Sant Andreu, 12)

“Tot això, doncs si ho haguessis fet repetides vegades, potser un cop al trimestre, haguessis aprofitat més l'experiència i haguessis potser pogut enfortir més aquests valors.” (Grup de discussió Sant Andreu, 12)

TECNOLOGIES DIGITALS

Recursos emprats: recursos digitals usats en els projectes d'ApS

“Hi havia com un classroom on estava penjat el document amb tots els enllaços del meet per fer la classe, també ens havien penjat els kahoots

per poder treballar o el que estàvem treballant". (Grup de discussió Sant Cugat, 13)

Enfocament, ús: usos de les tecnologies digitals en els projectes d'ApS

"Era l'eina on estava tot i ens ajudava a treballar". (Grup de discussió Sant Cugat, 13)

"Per parlar amb el company amb el que feies classe". (Grup de discussió Sant Cugat, 14)

"És una ajuda per poder ajudar-te a tu mateix... Si has de fer un Kahoot amb uns papers [...] estaríem molta estona". (Grup de discussió Sant Cugat, 14)

Paper en relació a la participació, formació ciutadana: paper que tenen les tecnologies digitals en relació a la participació i/o formació ciutadana

"Vam utilitzar el Canva o Presentacions de Google o Powerpoint, que sí és molt visual, però fer un vídeo amb tot el curs és una activitat molt bonica i que podria conscienciar a més gent". (Grup de discussió Sant Andreu, 15)

ELEMENTS CLAU, NOUS SENTITS PER A FUTURS ApS: Aspectes o factors centrals o essencials dels projectes d'ApS per la seva rellevància social i/o formativa. Noves possibilitats o nous enfocaments dels projectes d'ApS per a incrementar la seva capacitat formativa i socialment transformadora.

"O quan fem el treball de síntesi, que sempre en fem algun, a més de fer un treball sobre alguna cosa podríem fer un projecte per millorar". (Grup de discussió Puig-Reig, 6)

Mola i potser aquest tipus de coses que són les que heu fet vosaltres s'haurien de fer des de més petits o si és de la nostra edat amb molta més gent. Que es consciencis a tothom, no només a persones que som d'un institut. Per exemple anuncis o així, que no fossin el mateix discurs sempre [...] que fos una cosa diferent, que cridés l'atenció". (Grup de discussió IES Dr. Puigvert B, 4).

"Jo penso que siguin el més reals possibles és a dir que donin resposta i siguin útils. Jo penso que els alumnes aquest sentit d'utilitat del que fan és el que també dóna valor al projecte. Que connectin amb la seva realitat propera, perquè és a Sant Cugat o perquè és una cosa que ells

poden veure un començament i un final. Jo he vist que els projectes que funcionen són aquells que els alumnes poden veure un resultat dins d'una immediatesa, dins d'un temps perquè, si no, no els hi agrada gaire.” (Entrevista Sant Cugat, 8)

“Nosaltres, els projectes d'ApS, els fem optatius, els trien qui els volen triar. No tothom serveix per fer això. Si no tenen aquesta necessitat o no veuen aquesta possibilitat no té sentit fer-ho. Perquè aquest any, per problemes que no venen al cas, ha fet un projecte d'ApS un grup que no volia i ha sigut un drama: implicació 0, [...] sempre ha estat molt exitós però aquest any no volien fer-ho [...] i mai més: ApS voluntari. Hi ha gent que té aquesta necessitat, aquest tarannà i hi ha gent que no ho té, per tant, tothom té per donar però no tothom ho vol donar.” (Entrevista Sant Andreu, 10)

Reconeixement - No Comercial-Sense Obra Derivada

CC BY-NC-ND